

1400765

MATERIAŁY I PRACE KOMISJI JĘZYKOWEJ, T. VII, STR. 271 — 318.

TADEUSZ LEHR [Jęstawinski]

ZAPOŻYCZENIA DOLNONIEMIECKIE
W JĘZYKU POŁABSKIM



W KRAKOWIE
NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI G. GEBETHNERA I SP. W KRAKOWIE,
GEBETHNERA I WOLFFA W WARSZAWIE
1917.

nie pożyczają się do domu

OL.



~~No 1609
Instytut Biblioteczny~~



Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządkiem Józefa Filipowskiego.

D 474/49/09

201-

Tadeusz Lehr.

Zapóżycczenia dolnoniemieckie w języku połabskim.

W dotychczasowych pracach dotyczących języka połabskiego tylko przygodnie uwzględniano wyrazy pochodzenia niemieckiego, które w wielkiej ilości weszły do tego języka ¹⁾. Tymczasem systematyczne zbadanie tych zapóżycczeń może przynieść wiele korzyści szczególnie w studjach nad fonetyką połabską.

Przy ustalaniu wartości fonetycznej głosek połabskich największa trudność leży w tym, że musimy ograniczyć się do rekonstruowania brzmień wyłącznie na podstawie pisowni źródeł, pisanych — z wyjątkiem jednego — przez Niemców, nieobeznanych należycie z dźwiękami słowiańskimi. Nic dziwnego, że pisownia ich, choć nadspodziewanie ścisła i konsekwentna, niejednokrotnie pozostawia szerokie pole dla domysłów i wątpliwości. Często dadzą się one rozprószyć przez porównawcze zestawienie z odpowiednimi formami innych języków słowiańskich lub prasłowiańskimi, nieraz to jednak nie wystarcza, pozostaje niepe-

¹⁾ W słowniku połabskim Rosta (P. Rost, Sprachreste der Dräwāno-Polaben im Hannöwerschen, Leipzig 1907) naliczyłem wyrazów zapóżycczonych aż 660. Liczba ta jest cokolwiek za wysoka, gdyż ten sam pień zapóżycczony występuje u Rosta nieraz kilkakrotnie w złożeniach z rozmaitymi prefiksami. W każdym razie liczba zapóżycczeń dochodzi do pięciuset, t. j. stanowi około 20% ogółu zachowanych wyrazów połabskich.

wność, jak pisarze pojmowali odnośne swe napisania i jaką podkładali pod nie wartość fonetyczną.

Wątpliwości takie w bardzo wielu wypadkach rozstrzygnąć można przez porównanie z pisownią wyrazów, zapożyczonych z języka niemieckiego. Jeśli np. Hennig — odznaczający się wielką ścisłością i konsekwencją w swej pisowni i z pewnością dobrze wsłuchany w brzmienia połabskie — pisze *o* w miejsce słowiańskiego pierwotnego *a* w wyrazach *preistówit* (pristaviti), *doys* (daješi), *plote* (platitъ), *kôpka* (карѣка) i t. p. a równocześnie w zapożyczeniach dolnoniemieckich jak *nober* (śdn. *naber* 'nachbar'), *molya* (malen), *blôwe* (blawe 'blau'), *sokó* (sake 'sache') i t. p., to możemy przypuszczać, że słyszał on ten sam dźwięk w przytoczonych wyrazach połabskich, co i w zapożyczonych wyrazach dolnoniemieckich, znanych mu z codziennego użycia. Skądinąd zaś wiemy, że *ā* (stare i nowsze) brzmiało w ówczesnych gwarach północno-dolnoniemieckich jak *â* (por. Lasch, Mnd. Gr. §§ 88, 89), mamy zatem prawo przypuszczać, że taki sam dźwięk (t. j. *a* nieco cofnięte i wymawiane z zaokrągleniem warg), nie zaś typowe *o*, rozwinął się w połabskim w pewnych pozycjach z prasłowiańskiego *a*. Wniosek ten znajduje zresztą zupełne potwierdzenie w analogicznym rozwoju *a* w innych językach słowiańskich. Widać z tego, jak systematyczne zestawienie i zbadanie połabskich zapożyczeń z dolnoniemieckiego dostarczyć może cennych wskazówek dla dalszych badań w zakresie fonetyki połabskiej.

Niniejsza praca ma charakter studjum pomocniczego i pierwotnie miała stanowić część większej całości dotyczącej języka połabskiego. W miarę pisania jednak znacznie przekroczyła rozmiarami początkowo zakreślone granice; ukazuje się więc osobno, zwłaszcza że i treścią odbiega dosyć od właściwego przedmiotu wspomnianej pracy.

Zapożyczeniami dolnoniemieckimi w języku połabskim zajmowało się dotąd kilku autorów, uwagi ich jednak miały charakter przygodny, dorywczy. Wpływ języka niemieckiego na połabski ogólnie scharakteryzował Schleicher we wstępie do swej znakomitej gramatyki połabskiej (*Laut- und Formenlehre der Polabischen Sprache*. St. Petersburg 1871, str. 18—20), przyczym

mimoходом dotknął także wyrazów zapożyczonych. Nieco obszerniejszą, choć również pobieżną, charakterystykę tych zapożyczeń znajdujemy w szkicu C. Borchlinga „Der Anteil des Niederdeutschen am Lehnwörtertschatze der westslawischen Sprachen“ (Festschrift Christoph Walther, zu seinem 70. Geburtstage gewidmet von dem Verein für niederdeutsche Sprachforschung. Norden u. Leipzig 1911, str. 75—95, uwagi dotyczące połabszczyzny na str. 81—84). Suche zestawienie połabskich wyrazów zapożyczonych podał Brückner w książce „Die slawischen Lehnwörter im Litauischen“ (Weimar 1877, str. 12 przypisek). Pochodzenie zapożyczeń objaśniali przygodnie rozmaici autorowie, począwszy od Schleichera, głównie zaś Leskien (Archiv f. slaw. Phil. XXII. str. 141—143), A. Kalina („Jana Parum Szulcego Słownik języka połabskiego“, Rozpr. Wydz. fil. XVIII. str. 1—80, także osobno, Kraków 1892) i P. Rost. Ten ostatni położył w tym kierunku największe zasługi, podawszy w swym wydaniu za- bytków połabskich źródła dolnoniemieckie prawie wszystkich wyrazów zapożyczonych. Na materiale zawartym w dziele Rosta oparłem głównie swą pracę. Różni się ona od dotychczasowych opracowań przede wszystkim zasadniczo odmiennym ujęciem przedmiotu. Chodziło mi bowiem jedynie o określenie stosunku zachodzącego między wyrazami zapożyczonymi a ich źródłami dolnoniemieckimi i o zdanie sobie na tej podstawie sprawy z zasad głosowych, jakie się wyrobiły przy przejmowaniu wyrazów dolnoniemieckich do języka połabskiego. Ustalenie tych zasad uważam bowiem za korzystne dla dalszych studjów nad językiem Połabian. Dlatego to nie wdawałem się w objaśnianie pochodzenia poszczególnych zapożyczeń — formy niejasne po większej części wprost pominąłem — ograniczyłem się tylko do zużytkowania istniejącego materiału, sprawdzając oczywiście jego wartość przy pomocy dostępnych mi środków.

Słabą stroną mej pracy jest powierzchowna znajomość języka dolnoniemieckiego. Przy pisaniu korzystałem z następujących podręczników dolnoniemieckich: J. H. Gallée Altsächsische Grammatik (2. Aufl. Halle-Leyden 1910, str. 352), Agathe Lasch Mittelniederdeutsche Grammatik (Halle 1914, str. 286), J. H. Gallée Vorstudien zu einem altniederdeutschen Wörter-

buche (Leyden 1903, str. 645), August Lübben Mittelniederdeutsches Handwörterbuch (Norden u. Leipzig 1888, str. 599), H. Grimme Plattdeutsche Mundarten (Leipzig 1910, Sammlung Goeschen, str. 166). Gdybym był rozporządzał większą ilością podręczników, a zwłaszcza opracowań gwarowych z obszaru dolnoniemieckiego, praca moja byłaby bardziej gruntowną i wyczerpującą. Niejedno możnaby ująć ściślej, niejedno do niej dodać. Niestety, wyjątkowe warunki związane z wypadkami wojennymi sprawiły, że inne prace dotyczące dolnoniemieczyzny nie były mi dostępne. Nie wątpię jednak, że mimo tych braków praca niniejsza niejednokrotnie odda usługi przy dalszych studiach nad językiem połabskim.

Wokalizm.

§ 1. Średniodolnoniemieckiemu *a* krótkiemu odpowiada w zapożyczeniach połabskich stale *a*: *a*) Śdn.¹⁾ - *man* poł. *spellman* H²⁾, *hámman* Pf. 'amtman'; *fastel-wastelöwen* H, H B₁(B₂C) 'fastabend'; *straffen straföy* H H(B₁B₂) 'er straft'; *slachten schlachtöt* H H(BB₁B₂) 'schlachten'; *wachten wachtoye* H H(B₁) 'er wachtet'; *af-afstörrial* Mit. 'hat abgesteuert'; *knappen knapöye* H. 'klatscht mit der peitsche'; *salat salöt* Pf.; *dn. ütka pünt outcapünt* Pf., *woykapugnon* H 'kastriert'; *begrapt bigrafft* H H(BB₁) 'begrabnis'; *tall tall* H 'zahl'; *knapsak knapsak* H 'hirtentasche'; *lasterer lasterar* H 'lä-

¹⁾ Wszystkie niemieckie wyrazy przytaczam w postaci średniodolnoniemieckiej (śdn.), w każdym odmiennym wypadku djalekt i epokę wyraźnie zaznaczam.

²⁾ Za przykładem Rosta oznaczam prace Henniga znakiem H; mianowicie samo H oznacza rękopis hanowerski zupełny, który jest podstawą wydania Rosta. H(A) rękopis hanowerski mniejszy, H(BB₁B₂) trzy rękopisy zgorzelickie, H(C) rękopis z Gietyngi. Znak Pf. oznacza słownik Pfeffinger^a, Ec. ten sam tekst według odpisu Eccarda, P. S. słownik Jana Parum Szulcego, An. bezimienny rękopis hanowerski (Anonymus), Mit. zapiski Mitthoffa, Do. słowniczek kopenhaski Domeiera, Mül. zapiski Müllera, Bauc. rękopis hanowerski słownicza z r. 1710 pisany dla pana de Bancoeur. Porównaj opis tych zabytków w książce Rosta, str. 1—32.

sterer^f; klappe *klappa* H H(B₁); plante *planta* H 'pflanze'; angel *angill* H 'angelhacken'; krank *krankga* H H(B); gang *gang* H; balge ballige *baltya* H 'balge, waschfass'; dralle *dralle* H 'geschwind'; Hans *ansa* Do., *anska* H; stange *stangidy* Pf., *stangóy* H H(B) 'stange'. — b) Połączenie *a+r* przed spółgłoską zarówno pierwotne, jak i powstałe z dawniejszego śdn. *er* przed spółgłoską: scharp *czarpésa* H H(B₁) 'scharfer'; marken (≡ merken) *markóy* H H(B₁) 'zeichnet'.

§ 2. Śdn. *a* długiemu zarówno pierwotnemu jak i nowszemu („zerdehnt“) odpowiada w zapożyczeniach połabskich z reguły *o*, zwykle przytym oznaczane jako długie: *rât rôd* H H(B) 'rat'; *stâl stôl* Pf. *stohl* H 'stabl'; *naber nôber* Pf. *nôber nobâr* H 'nachbar'; *blawe blowa blôwe* H H(BB₂B₂C) 'blau'; *klâr klore* H H(BB₂B₂C) 'klar'; *swâr swora* H H(B₂) 'schwer'; *openbar openbôr* H H(B₂C) 'ofenbar'; *strate strotou* Pf. *stoto* H H(B₁) 'strasse'; *grawe growena* H *chruwéna* Pf. 'grau'; *brak brok* H 'brachacker'; *schale zscholka* Bauc. *czólka* H H(B) 'schale'; *kâk kokó* H H(B) 'pranger'; *kram króm* H 'kram'; *snake snók* H H(B₁) 'schlange, blindschleich'; *sâd sôt* H 'saat'; *pâl pol* H 'pfahl'; *halen olia* H H(C) 'er holt'; *malen môlya* H H(BB₁) 'er malt'; *wanen wónya* H H(BB₁B₂C) 'er wohnt'; *avent wastelôwen* H H(B₁B₂C) 'fastnacht'; *raden roden* H 'raten'; *versaken wârsoka* H H(BB₁B₂C) 'verleugnet'; *klage klogung* H 'klage'; *grawe growó* Pf. H H(B₁B₂) 'graben'; *ape opó* H H(B₁) 'affe'; *sake sokó* H H(B₁), pl. *soquoi* Mit. 'sache'; *schade schodó* H H(B) 'schade'; *swade schwodung* P. S. 'schwaden'; *lade lodó* H H(B₁C) 'lade, sarg'; *rasen rosót* (H H(B₁B₂) 'rasen'; *glawe glowó* H(B₁) 'glaube'; *raven rowân* H 'rabe'; *plage ploge* H H(B₁) 'plage'; *hagen ogaíssa* H H(B₁) 'es behagt'; *haten otagíssa* H H(BC) 'er hasst'; *hamer omâr* Pf. *omâr* H H(BB₁) 'hammer'; *slage slogéy* H 'schlaegel'; *falen wólne* H 'falten'; *sage sojáy* Pf. *sogáy* H 'saege'; *made modó* H H(B₁B₂), gen. sg. *motteway* H(BB₁B₂C); *hake okéi* Pf. *ótjáy* H H(B₁); *kamer kómar* H(HB₁) *kómer* Pf. i t. d.

§ 3. Prócz tego zwykłego zastępstwa śdn. *a* długiego przez *o* jest pewna ilość wyrazów zapożyczonych, w których zachodzi wahanie. W jednych tekstach spotykamy *o* za *a* długie, w in-

nych *a*, niekiedy zaś w tym samym tekście zachodzą obie pisownie. Np. *mate mohtung* P. S. obok *mahtung* P. S. 'maass'; *stralen strolio* H H(B₁) *stralio* H H(B₁) 'strahl'; *kram króm* H *wa kramé* H H(B₁) 'kram'; gławe *glowó* H(B₁) por. wyżej, obok *lávía* H H(B₁) 'glaube'; spaden *spode* Pf. *spoden* H, *spaden* H(C) 'spaten. grabscheit'; *mal môl* H H(BB₁) *mal* H *mâl* H(B₁) 'mal'. Prócz tego w kilku wyrazach za *śdn.* *a* długie pisze się stale *a*: *vader wader* Mit. H, P. S. 'vater'; *brâden bradó* H 'braten'; *kachel kachill* H H(B₁) 'kachel'; *rache rascháy* H.

Ponieważ nie da się wykazać między tymi wyrazami a wyżej wymienionymi żadnej różnicy, która by uzasadniała odmienne traktowanie *śdn.* *a* długiego, przeto trzeba przypuszczać, że zachodząca tu samogłoska nie miała brzmienia typowego *a*. Przypuszczenie takie znajduje poparcie w fakcie, że dawnemu *śdn.* *a* długiemu bez względu na jego pochodzenie odpowiadają dziś na większej części obszaru językowego dolnoniemieckiego dźwięki monoftongiczne lub dyftongiczne o charakterze *o*. Jak dawnym jest to zjawisko, ściśle określić się nie da, ale w każdym razie sięga ono epoki średniodolnoniemieckiej. Dowodzi tego zarówno sporadycznie spotykane *o* za *a* długie w *śdn.* zabytkach w. XVI, jak zwłaszcza stale, począwszy od w. XV, oznaczanie przez *a* tak *a* długiego jak i nowszego długiego *o* (powstałego przez wzdłużenie „zerdehnung“ **o*, a nie **u*), dźwięku wymawianego napewno z wyraźnym zaokrągleniem warg. Wspomniane mieszanie *a* długiego z nowszym *o* długim zostało konsekwentnie przeprowadzone tylko na obszarze północno-dolnoniemieckim; w zabytkach pochodzących z innych stron tego się nie spotyka (por. Lasch, §§ 88—89). Ujednostajnienie pisowni dla tych głosek dowodzi, że wymawiano je podówczas jednakowo, jako jakieś *a* cofnięte z zaokrągleniem warg: *â*. Niewątpliwie ten właśnie dźwięk słyszeli autorowie słowniczków połabskich w wymienionych wyżej wyrazach zapożyczonych i dla jego oznaczenia użyli znaków rozmaitych: częściej *o*, rzadziej *a*¹⁾.

¹⁾ Hennig oznaczył go kilkakrotnie przez *oa*, np. *oans* H H(B₁B₂C) 'Hans'. Rost opierając się na takiej pisowni przypuszczał że oznacza ona

§ 4. Śdn. *a* długiemu w pozycji przegłosowej („Umlaut“) odpowiada zwykle *a*. Np. *degeliken dagl̥tia* Mit. ‘taeglich’; *scheper schap̥âr* H H(B₁) *schabar* Pf. ‘schaefer’; *schemen szamyôssa* H H(B₁) ‘schaemt sich’; *jeger jagâr* H ‘jaeger’; *nesdôk nastiê* Pf. *nastic* Do. *nasedik* H H(BB₁B₂C) ‘schnupftuch’. Wyjątkowo obok *a* napisano *â*: *schâpref stock* H obok *schapref stôk* H(BB₁C) ‘schaeferstock’. Jestto takie samo traktowanie jak pierwotnego *e* długiego, głoski te bowiem w śdn. się zidentyfikowały. Por. niżej § 11.

§ 5. Śdn. krótkiemu *o* odpowiada w zapożyczeniach połabskich zawsze *o*. Np. *stok Stock* H H(BB₁C) ‘Stock’; *rok rock* Pf. ‘rock’; *doch doch* Mit. ‘doch’; *kobold kobolt* H; *schobbe czobé* H H(BB₁B₂C) ‘schuppe’; *rotte rotte* Do. ‘ratte’; *tol toll* H ‘zoll’; *wol* (≡ *wel*) *woll* Bauc. *wol* H ‘wohl’ i t. d.

§ 6. Śdn. *o* wzdłużone („zerdehnt“) występuje w zapożyczeniach w dwojakiej postaci: a) Jako *o*: *bowen bowen* H ‘oben’; *hopen ôpam* H H(B₁B₂) ‘ich hoffe’; *hore orong* An. ‘hure’; *openbar openbôr* H H(B₁) ‘ofenbar’; *komen komôt* H, *komma* H H(BB₁), *kommoja* Mül. *kummoht* P. S. ‘kommen’. b) Jako *a*: *(ge)bot bôt* H(B₁) ‘gebot’; *komen willkamyl* H H(B₁C) Bauc. ‘hat willkommen geheissen’; *pote pl.* (por. Lasch §§ 70. 107) *patté* H H(B₁) ‘gefaesse’; *boden badân* H H(B₁) ‘kuefen, bottich’; *overhêd* (por. Lasch § 91) *abercheid* Pf. ‘oberheit, amtmann’. Widzimy tedy takie samo wahanie jak przy *a* długim (por. wyżej § 3), dowodzące istnienia w tych pozycjach głoski pośredniej *â* zupełnie zgodnie ze stosunkami śdn., o których wyżej była mowa.

Również w połączeniach *o+r* przed spółgłoską zachodzi wahanie pisowni *o* i *a*: *mord môrd* H H(B₁); *ord, nord zid-dîrnôrdi* H ‘viereckig’; *antworten antwardôlsa* H ‘antwortete’; *borgen bargôl* H ‘borgte’; *tork tork* H pl. *torzây* H H(B₁B₂) ‘Tuerke’; *worst worst* H *worstiê* Pf. ‘wurst’; *torn tôrn* Pf. *tôrn* H ‘turm’; *borst borstia* H ‘brust’. Objaśnia się to również śdn.

dyftong *uo*; słusznie jednak wykazał Porzeziński na podstawie krótkiej notatki ze słowniczka 1710 r., że chodzi tu tylko o oddanie dźwięku pośredniego między *o* a *a* (por. R. S. II. 203).

wzdłużeniem przed *r*. W takich pozycjach, szczególnie przed *rn rd*, często nawet w śdn. zabytkach wyrażano *o* przez *a* (por. Lasch § 63(2), 86).

§ 7. Śdn. *ö* odpowiada w zapożyczeniach połabskich *ö* lub *e* bez względu na to, z jakiego dawniejszego dźwięku giermańskiego ono powstało.

a) Śdn. *ö* powstałe z *o* krótkiego lub wzdłużonego w pozycji przegłosowej („umlaut“). Np. *söneken sönka* Pf. P. S. *sähnka* H H(BB₂C) ‘söhnenchen’; *lösen lösoady* H *erlösinas* Mit. ‘löse, erlöse’; *löschen woylöschat* H H(B₁) ‘abloeschen’; *höwel ewwöl* H H(B₁) ‘hobel’; *köderen dschedral* Pf. *tjeddrat* H(B₁) *tjeddroje* P. S. ‘schwätzen’.

b) Śdn. *ö* powstałe z *ü* w zgłosce otwartej (por. Lasch § 155) lub przed *r* (Lasch §§ 61, 64): *störten stertgöl* H H(B₁) ‘stuerzte’; *köster dschéster* Pf. *djester* Do. *dchester* H(B₁) *tjäster* P. S. ‘kuester’; *bögel begill* H ‘buegel’; *brödegam brettegam* Pf. Do. ‘braeutigam’; *spören speryôt* H H(B) ‘spueren’; *wörpel werpla* H H(B₁) ‘wuerfel’; *löchter lechtär* Pf. ‘leuchter’; *gröne gröne* Pf. *gröna* H ‘gruen’; *dörsten dörstjoje* P. S. ‘durstet’; *spöleke spölka* H H(B₁) ‘spule’; *dröge dröge* Pf. ‘trocken’; *afstören afstörrial* Mit. ‘hat abgesteuert’. Pisownia ta odpowiada wymowie dn. *e* labjalizowanego: *ö* (mid-front-wide). Kilkakrotnie nadto spotyka się pisany dyftong w miejsce śdn. *ö*: *flöte fleutü* Pf. *fleitö* H H(B₁C) ‘floete’; *flöten fleitang* H H(B₁) *fleutune* Pf. ‘floeten’; *söken soikas* Mit. 3 sg. impf. ‘sie suchte’. Łączy się to zapewne ze śdn. dyftongizacją *ö* ⇒ *eu* (*oi*), która rozpowszechnia się począwszy od XV w. szczególnie w Ostfalji, a w dzisiejszych czasach obejmuje bardzo wiele gwar dolnoniemieckich (por. Lasch §§ 47, 204).

§ 8. Śdn. *o* długiemu pochodzącemu z zachodniogermańskiego dyftongu *au*, które giermaniści oznaczają przez *ö*² (por. Seelmann, Jahrbuch des Vereines fuer niederdeutsche Sprachforschung, XVIII. 141, Lasch § 158), odpowiada w zapożyczeniach połabskich z reguły *o*. Np. *röwen rowäle* H H(A₁B₂C) ‘raubte’; *öster österen göstráy* H *josträu* P. S. *justrói* Pf. ‘ostern’; *dögen döga* Pf. *doga* H H(B₂C) ‘taugt’; *to höpe thope* H H(BB₁C) ‘zusammen, zu haufen’; *döt dot* H, *död töde* Pf.

'tod, tot'; grôt *rotevor* H *grotk* Pf. *grôtka* H H(C) 'gross-(vater, mutter)'. Raz napisano je przez *a*: gôkeler *gôklar* H 'gaukler'. W pozycji przegłosowej niema różnicy w pisowni: nôdich *nodich* HH(B₁) 'noetig'; grôten *grotkoje* P. S. 'lobredet'; zapewne jednak była pewna różnica w brzmieniu, skoro w formie *grotkoje* spółgłoska *t* uległa spalatalizowaniu, co dowodzi, że poprzedzająca samogłoska należała do szeregu przedniego (por. niżej § 31. b). Brzmienie samogłoski kontynuującej śdn. ô² w zapożyczeniach było zapewne zbliżone do kontynuacji *a* i *o* wydłużonych; czy było z nimi identyczne, napewno powiedzieć się nie da wobec braku większej ilości przykładów piśmowni *a*.

§ 9. Śdn. *o* długie, pochodzące z zachodniogermańskiego *o* długiego, oznaczane przez ô¹, ulegało już w starsaskim i śdn. a także w wielu współczesnych gwarach dolnoniemieckich dyftongizacji w *uo* *uo* i t. p., oznaczane w starsaskim przez *uo* || *o*, w śdn. zaś przez *u*. W zapożyczeniach połabskich odpowiada mu *u* *ü* i || *y*: gôd *gut* *gout* Pf. *mâtgît* H H(B₁B₂C) '(mit)gut'; bôk *bückwoy* Pf. *büchwa* P. S. *bukwóy* H 'buch'; bôk *boke* *büchwoy* Bauc. 'bucheicheln', *bükweit* H H(B₁) *bukweitne* H 'buchweizen'; demôtig *demütiche* H H(B) 'demütig'; brôder *brüder* P. S. *prüter* H *brÿter* H(B₁) 'bettler'; brôk-hose *brüchhose* P. S. *brükosa* H. *bruchúsa* Pf. *brikosa* H(B₁) 'hose'; -dôk *nastic* Do. *nastûc* Pf. *nosedik* Bauc. *nasedik* H H(BB₁B₂C) 'schnupftuch'; versôken *warsikal* H 'hat versucht'; sôlen *sosilên* H 'beschmutzt'¹⁾; widoczne zatem jest pomieszanie tej samogłoski ze śdn. *u* na gruncie połabskim, zapewne w postaci *ü* (por. niżej § 16).

W kilku wyrazach zapożyczonych ukazuje się dyftong w miejscu śdn. ô¹: stôl *stejl* Pf. *stâul* P. S. *staul* *steil* H 'stuhl';

¹⁾ Wyjątek stanowią tu dwa wyrazy: tô 'zu': *te* H H(B₁B₂C) *to* H H(B₁) i dôn *tedône* H H(B₁B₂C) 'zu tun'. Forma *te* objaśnia się oboczną formą śdn. (westf. i wsch.-fryz.) *te*, powstałą może pod wpływem frankońskim (por. Lasch. §§ 221, 223); *to* polega na drugorzędnej skróconej formie używanej w złożeniach. Pisownia *o* w dôn może polegać na istniejącej w śdn. obok dôn obocznej formie inf. dôen (por. Lasch § 219).

l ô p *leihb* P. S. *leibe* H H(B₁) 'wispel'; kr ô g *krawk* H 'wirts-
haus'; b ô k- *beukweitna* P. S. (obok *bukweitna* H) 'buchweizen'.
Dyftong ten objaśnić można dwojako: albo wyrazy te zapoży-
czone zostały znacznie wcześniej od innych z tą samą samo-
głoską, jeszcze przed dyftongizacją połabskiego rodzimego *u*, i po
zidentyfikowaniu kontynuacji śdn. *ô*¹ z połabskim *u* otrzymały
dyftong na równi z zawierającymi *u* rodzime; albo dyftong zo-
stał zapożyczony z śdn. Wiadomo zaś, że *ô*¹ ulegało począwszy
od wieku XIV (najpierw w Westfalji, później coraz dalej ku
północy) dyftongizacji, która odbijała się w zabytkach w pisowni
au ou (por. Lasch § 205). Które z tych dwu objaśnień jest
trafne, rozstrzygnąć trudno.

§. 10. Śdn. *e* krótkiemu odpowiada w zapożyczeniach po-
łabskich:

a) *e*, np. *lest lest* H 'letzter'; *speck spetchai* Pf. *spettgáy*
H 'speck'; *gelt jeldt* P. S. 'geld'; *keller tyeller* H H(B₁);
selschap sellschaft H H(BB₁) 'gesellschaft'; *recht rechtia* Pf.
rechte P. S. 'recht'; *knecht knēcht* Pf. *knecht* An. *kneegt* P. S.
Knöcht H(B₁) 'kuecht'; *en en* Pf. An. P. S. 'hin'; *hennep ennip*
H 'hanf'; *renne rennia* H H(B₁) 'rinne'; *hengest engst* Pf.
'hengst'; *schenken schenkôt* Mül. H(BC₁B₂C); *denken denkôt*
H; *treppe treppói* Pf. *treppóy* H H(B) 'stiege'; *swengel swen-
gill* H 'schwengel'; *werven werwyóley* H H(B₁B₂) 'haben ge-
worfen'.

b) W sufiksach -er -el -en -et zastępstwo śdn. *e* krót-
kiego w połabskim jest trojaki: 1) przez *a*: *jeger jagâr* H
'jaeger'; *löchter lechtâr* Pf. *lichtâr* H 'leuchter'; *schriwer sriwâr*
H *czriwâr* H(BB₁B₂C) 'schreiber'; *vôder wüdâr* H 'futter';
gôkeler gâklar H 'gaukler'; *slômer slammâr* H 'schlemmer';
naber nobâr H 'nachbar'; *hamer omâr* Pf. *omâr* 'hammer';
mêster mestgâr H H(BB₁) 'meister'; *kamer komar* H H(BB₁)
'kammer'; *esel asâl* Pf. *asall* H 'esel'; *raven rowân* H H(B₁)
'rabe'; niem. *gulden güldân* H 'gulden'; *kussen tjüßan* P. S.
tgissân H H(B) 'kissen'; *schemel schemâl* H H(B) 'schimmel';
vêrdel vardâl Pf. *wârdal* H 'viertel'; *tôbel tobâl* H; *hövel ewwâl*
H H(B₁) 'hobel'; *knevel knáwal* H H(C) 'knebel'.—2) przez *i*, np.
schenker schenggirr H H(BB₁C) 'schenker'; *hoker, haker*

hâtgirr H 'hoecker'; *lager lagir* H *lagirr* H(B₁) 'lager'; *kriger krigirr* H H(BB₁C) 'krieger'; *angel angill* H 'angelhacken'; *degel dagill* Bauc. 'tiegel'; *kachel kachill* H H(BB₁B₂C) 'kachel'; *krengel krangill* H H(B₁) *kranyl* An. 'kringel'; *swengel swengill* H 'schwengel'. — 3) przez *e*: *keller tgëller* H H(B₁) 'keller'; *kater kohter* P. S. 'kater'; *naber nôber* Pf. 'nachbar'; *snider snider* H H(B₁) 'schneider'; *schipper schipper* H H(BC) 'schiffer'; *snidjer snitger* Pf. *snittger* H H(B₁C) 'tischler'; *wiser wiser* Pf. H 'uhr'; *vader wader* P. S. Mit. H 'vater'; *köster dschéster* Pf. Do. H(B₁) *tjâster* P. S. 'kuester'; *rôder rôder* H 'steuerstange'; *brôder brüder* P. S. *britter* H H(B₁) 'bettler'; niem. *pulver pulver* H; *bossel bôssel* H 'boskugel'; *prichel prichel* H 'chor, empor'; *pröpel pribeel* An. 'morgenbrot'; *swevel swefel* H H(B₁) 'schwefel'; *vrevel wrewelagângsa* H 'frevelnd'; *spaden spoden* H H(C) 'spaten'.

Rozmaitość rozwoju fonetycznego tych sufiksów tłumaczy się różnicami w chronologii zapożyczeń. Samogłoska *e* w tych sufiksach uległa już w ódn. silnej redukcji, która doprowadziła w dzisiejszych gwarach dolnoniemieckich do zupełnego zaniku elementu wokalicznego w tych pozycjach, wskutek czego końcowe *l r n* objęły rolę sonantów, np. *nôwŕ* 'nachbar', *drürrl* 'drittel' (Assinghausen). *na^obr*, *dⁱerdl* (Ostbevern). Por. Grimme §§ 37, 38, Lasch § 217 II. Zredukowane *e* zidentyfikowało się w wyrazach zapożyczonych z kontynuacjami pierwotnych *æ*, które w dawniejszej fazie połabskiej należały do samogłosek szeregu przedniego (por. Rozwadowski, Encyklopedia polska II str. 56), i w dalszym ciągu odbyło ten sam, co one, rozwój, t. j. w pewnych pozycjach przechodziło w *a*, w innych (słabych) znikalo. Świadczą o tym formy oboczne, jak *klaawar* P. S. H — demin. *klawrik* H; *köter tyeter* H — demin. *tyatrik* H H(BB₁B₂C) 'huendlein'; *mêster* gen. sg. *mêstró* H H(BB₁); *kegel* plur. *tshagll* Pf. *tyagll* H; *falen* plur. *wôlné* H 'falten'; *krewed krawâat* Pf. *krawad* H — plur. *krawdÿ* H(B₁) 'krebs'; *snider* gen. sg. *snidrya* H H(B₁)¹⁾.

¹⁾ Gdyby dotyczyło to tylko sufiksu *-er*, to pisownię *-ar* można by uważać za odbicie zjawiska zachodzącego w dolnoniem. dja-

Z czasem, gdy rozwój połabskich kontynuacji ε $\bar{\varepsilon}$ poszedł w innym kierunku, a z drugiej strony redukcja e w dolnoniemieckich sufiksach posunęła się jeszcze dalej ku zupełnemu zanikowi samogłoski, zaczęto w świeżo zapożyczonych wyrazach wstawiać i tak samo jak w rodzimych połabskich, np. **sed m̄ sidim* H, **os m̄ wissim* H i t. p. Oba te procesy odbyły się w czasie dość dawnym, bo jeszcze przed połabskim przesuwaniem akcentu na zgłoskę następną, o ile ta odpowiadała pewnym warunkom. Gdy wspomniana zmiana akcentu nastąpiła, objęła ona na równi z rodzimymi także wyrazy zapożyczone, dlatego też obie dotychczas omówione grupy rzeczowników połabskich na *-ar -al -an, -ir -il -in* są z reguły oksytonowane. Wreszcie, gdy przesunięcie akcentu było już faktem dokonanym, weszła do języka połabskiego trzecia, najnowsza i najobfitsza warstwa zapożyczeń z tymi sufiksami. W końcowej grupie spółgłoskowej okazuje się w tej serji zapożyczeń e , tak samo jak w rodzimych wyrazach, jak **větr̄ wjoter* P. S. H, **verp̄r wipper* P. S. i t. p. W grupie tej panuje oczywiście barytoneza.

§ 11. I. Śdn. e wzdłużone bez względu na to, czy pochodzi z germ. e i. czy z a w pozycji przegłosowej (por. wyżej § 4) ukazuje się w zapożyczeniach w dwojakiej postaci, jako e lub a : 1) *hegen* (*n*)*egat* Pf. 'hegen'; *smede* *smeda* H 'schmied'; *bet-teren* *bédrat* H 'bessern'; *sweten* *woyswetiat* H H(B₁) 'schwitzen'; *beke* *bèc* Pf. 'bach'; *beden* 1 sg. *beddang* P. S. 3. sg. *bede* H 'bitten'; *vreveln* *wrewelagångse* H 'frevelnd'; *gegen* *gegen* H; *weg* *wech* H 'weg'; *swevel* *swefel* H H(B) 'schwefel'; *schemel* *schemâl* H H(B₂) 'schimmel'; *spelen* *spelgöyang* H H(BB₂) 'spielen'; *her* *her* An. *chr* Pf. 'her'; *sweren* *sweryól* H 'schweren'; *neren* *neryôlsa* H 'nährte sich'; *ere* *ehrung* H 'ehre'; *negelken* *negelka* H 'nelke'.—2) Często w tych samych wyrazach pisze się a : *beden* *baddóje* P. S. *badyóje* H H(B₁)

lektach ditmarskim, średnio-pomorskim i meklemburskim, gdzie każde wygłosowe *-er* przeszło w *-ar* (por. Lasch § 78.1). Objaśnienie to jednak odpada wobec tego, że przejście $e \Rightarrow a$ zachodzi też w sufiksach *-el -en -et*, które takiej zmianie w dolnoniem. nie uległy.

'betet an'; her *aar* P. S. *har* P. S. 'her'; hegen *aggoy* H 'hegt'; smede *smade* Pf. *smāda* H H(B₁B₂C) 'schmieđ'; sweren *swariól* H H(BB₁B₂C) 'schwur'. Nadto w innych wyrazach: lesen *lasót* H 'lesen'; regen *ragól* H, *ragnissa* Mit. H H(B₁) 'bewegt sich'; reken *rakól* H 'rechnet'; slepen *slappól* H H(BB₁B₂C) 'schleifen'; smeden *smadyóy* H H(B) *smaja* Pf. 'schmiedet'; knewel *knáwal* H H(C) 'knebel'; mede *made* P. S. 'mit'; med *gôd matgít* H H(B₁B₂C) 'heiratsgut, mitgut'; predik *prading* H 'predigt'; krewet *krawad* H *krawāat* Pf. 'krebs'; neseđók *nastúc* Pf. *nastic* Do. *nasedík* H H(BB₁B₂C) 'schnupftuch'; jeger *jagar* H 'jaeger'; redelik *radlitge* H H(BB₁B₂C) 'redlich'; gel(e) *chále* Pf. *gále* H H(BC) 'gelb'; kede *tyadyó* H H(BB₁B₂C) 'kette'; esel *asál* Pf. *asall* H 'esel'; sene *ssane* H H(AB₁) 'ader'; schere *scharwóy* H H(B) 'schere'; teler *taleér* Pf. *taleér* P. S. An. *tallér* H 'teller'; kegel *tschagl* Pf. *tyagl* H pl. 'kegel'; mede *madang* H H(B₁B₂) 'meth'¹⁾; smeken *smacca* Pf. *schmacojte* P. S. 'schmeckt'; sêre *ssar* H H(BB₁B₂C) 'sehr'; were *waró* H H(B₁B₂C) 'degen'; weren *waryóyssa* H H(BB₁B₂C) 'wehrt sich'; teren *tarjoht* P. S. 'verzehren'.

Takie dwojaki zastępstwo śdn. *e* wzdłużonego bez względu na pochodzenie i pozycję przez *e* lub *a* dowodzi bardzo otwartej wymowy tej samogłoski. Stoi to z pewnością w związku z taką wymową (*ä*) rozpowszechnioną dziś w dolnoniemieckich gwarach brunszwickich i hanowerskich, której pierwsze ślady w postaci pisowni *a* zamiast *e* ukazują się w zabytkach śdn. począwszy od wieku XV (por. Lasch § 78).

II. Śdn. *er* przed spółgłoską, o ile nie ulegało wzdłużeniu, występuje w śdn. zabytkach już od początku w. XV z reguły jako *ar*. W zapożyczeniach połabskich pisze się w tych pozycjach stale *a*, np. werden *wardoot* Mit. *wardót* H(B₁B₂C) 'werden'; wert *wart wahrt* H H(AB₁) 'wirt', *warteywa wüsa* Pf. 'herberge'; vêrdel *wardäl* Pf. *wârdal* H *wârdal* H(B₂) 'viertel'; tabbert *tabartena* P. S. 'wams'; werk *wartgâf* H H(B₁); kerl *tschariol* Pf. *tjaal* An. *tjarl* P. S. *tyarl* H H(B₁C) 'kerl. mann'; prefiks *ver-* *warbât* Mül. H 'verbot', *farforünas* 2. sg. imp. 'ver-

1) Wyraz może nie zapożyczony, ale rodzimy słowiański *m e d Ź.

führen'. *warsoka* H H(BB₁B₂C) 'verleugnet', *warstoye* H H(BB₁B₂C) 'versteht', *wartarial* HH(BB₁) 'verzehrte', *warsikal* H 'versuchte', *warbategol* H H(BB₁C) 'verbat'. Zachowanie brzmienia *e* jest w tych wypadkach zupełnie wyjątkowe: *werdetyôt* H H(BB₁) 'verteidigen', *wersöcke* Mül. Mit. 'versuchte', *werwyôley* H H(B₁B₂) 'haben erworben'. Nadto pisze się stale *e* w formie *êrste* *erste* Pf. Do. (i inni), nigdy zaś *a*; pochodzi to stąd, że *ê* w tym wyrazie jest pochodzenia dyftongicznego (**ai rist.*) i miało w śdn. artykulację węższą, jak świadczą o tym zabytki w. XIV i XV, które piszą często *irste* (por. Lasch § 116). Zachowano również *e* w wyrazie śdn. *werlt wa weltie* Mit. 'in der welt', ale wyraz ten pozornie tylko tu należy, polega bowiem na uproszczonej dolnoniemieckiej formie, niezawierającej *r*. O przejściu dolnoniemieckiego *-er* w *-ar* i jego ewentualnych śladach w zapożyczeniach połabskich była mowa wyżej w § 10 b.

§ 12. Śdn. *ê* długie *ê* zależnie od swego pochodzenia ukazuje się w połabskich zapożyczeniach w dwójakiej postaci:

a) Śdn. *ê* odpowiadające starosaskiemu dyftongowi *eo io* występuje w zapożyczeniach z reguły jako *i*, np. *dênen kadi-gnôgne* Pf. 'zudienen'; *bêden bidyôl* H *woybigat* H H(B) 'bieten'; *kêsen woytgîsat* H H(B₁) 'auswahlen'; *frêse wris* An. *wris* H H(BC) 'friesisch'; *dêf diew* P. S. *dîf* H H(B₁) 'dieb'. Odstępstwo jest jedno: *stêf- steeffgôlga* H H(B) 'stiefvater'. Głoska ta była widocznie bardzo zwężona i wymawiała się w sposób zbliżony do *i*, o ile nie była z nim wogóle identyczna. Ślady takiej wymowy dolnoniemieckiej w postaci pisania *ie i* spotyka się w zabytkach śdn. wieku XIII i XIV.

b) Śdn. *ê*, które pochodzi z giermańskiego dyftongu *ai*, występuje w zabytkach połabskich z reguły w postaci *e*, np. *klêden kledyat* H H(B₁) 'kleiden'; *brêd brete* Pf. *brede* H 'breit'; *dêl dêl* H *deel* H(B₁) 'teil'; *hêl eliba* H *elîwa* H(B₁) 'ganz'; *hêten hetia* H 'heissen'; *Drêwes* H 'Andreas'; *mêster mestgâr* H H(B₁) 'meister'. Widocznie wymawiano tu szersze *e*, które nie robiło na słuchających wrażenia bliskiego do *i*. Także w śdn. zabytkach w miejscu takiego *ê* (≠ gierm. *ai*) nigdy nie pisze się *i*, ale *ei ey* lub zwykłe *e*.

Jest wreszcie kilka przykładów, które zawierają dyftong

ei w miejscu takiego *ê*, np. -wête *bûkweit* H H(B₁) *bukweitne* H 'buchweizen'; *rêse reiso* H 'reise'; *rêsen reisa* H H(B₁) 'er reist'; *lêde leidsjarr* P. S. *leiziar* H 'leite' (por. polskie lejce). Dyftongizacja ta polega na wymowie djalektycznej bardzo rozpowszechnionej począwszy od w. XIV w Westfalji, Ostfalji, a także na obszarze pñ.-dolnosaskim (por. Lasch §§ 22, 99, 123). Dotyczy to też wyrazu *kêsar tscheisâr* Pf. *tydysar* H H(BB₁B₂) 'kaiser', który występuje też w sdn. djalektycznie w postaci *keiser* (por. Lasch § 97 V).

§ 13. Sdn. *i* krótkie występuje w zapożyczeniach połabskich stale jako *i*, np. *richten woyrichtyal* H 'hat ausgerichtet'; *dichten dichtógang* H H(B₁C) 'ich dicte'; *lippe lippia* Pf. H 'lippe'; *schicken czikól* H H(B₂); *mildig mildiche* H(B₁) 'mild'; *gízig giziche* H H(B₁C) 'geizig'; *flítig wlitiche* H H(B₁) 'fleissig'. Tak samo w połączeniach *in* przed spółgłoską, które częściowo polegają na dawniejszych *en+K*: *bringen bring* Pf. *bringóje* H 'er bringt'; *stringen stringoje* H H(B₁) 'er strengt'; *dingen dýngas* H(B₁) *dingona* H 'dingen'; *stint stíntee* Bauc. 'stúntz'; *spinde, spinne spinna* P. S. 'schrank'; *winnen wingas* H *winegól* H 'gewinnen'; *schinke schintgay* H H(BB₁B₂) 'schinken'¹⁾.

§ 14. Sdn. długie *î* ma w zapożyczeniach połabskich dwójki odpowiedniki:

a) W ogromnej większości wyrazów zastąpione jest przez *i* (pisane *i, y, j*), np. *blíwen blyoye* Mül. *blyóye* H 'er bleibt'; *schînen schjníot* Mit. 'scheinen'; *pînigen pinjól* H(BB₁C) 'hat gepeinigt'; *wíken wikol(dél)* H 'ist abgewichen'; *dík díc* Pf. *dík* H H(B₁) 'teich'; *pîpen pipe* Do. 'er kuesst'; *lícham lícham* H *ljcham* H(B) 'leichnam'; *vří wry* H H(B₁) 'frei'; *wríen wryól* H(B₁) *wrijohn* P. S. 'heiraten'; *blí blyáw* H 'blei'; *kríde kri-dyawe* H H(B₁) 'kreide'; *-wín brandevígnia* Pf. 'branntwein'; *gî-*

¹⁾ Sdn. wyraz *begráft* występuje w połabskim w formie *bi-gráft* H H(BB₁). W sdn. prefiks ten bardzo wcześnie brzmiał *be-* (już w starosaskim zachodzą takie przykłady, por. Lasch § 221. I). Trudno zatem rozstrzygnąć, czy połabskie *i* w tym wyrazie kontynuuje sdn. *î*, czy też jest odbiciem niewyraźnie artykułowanego *e* w pozycji nieakcentowanej.

gel *giglia* H H(B₁) 'geige'; flitig *wlitiche* H H(B₁) 'fleissig'; gízig *giziche* H H(B₁C) 'geizig'; ríve *ríf ríw* H 'reibesen'; schriwen *schribiud* Pf. *sribyóy* H H(BB₁B₂C) 'schreiben'; wísen *woywísa* H 'verweist'; wíser *wíser* Pf. H. 'uhr, sonnenuhr'; lík *lik* H H(BB₁) 'gleich'; rík *rick* Mit. *ritge* Mit. Mül. *rików* H(B₁) 'reich'; líden *lidyót* H H(BB₁) 'leiden'; stríd *wit stridia* H H(B₁B₂C) 'vom streite'; níden *nyoana* H(B₁) *njona* H(B₁) 'neiden'; krígen *kryjoht* P. S. *kryól* H 'bekommen'; sníder *snider* H H(B₁) 'schneider'; kortwíle *kortwilia* H H(BB₁B₂C) 'kurzweile'; maltíd *móhltit* H H(B₁B₂C) 'mahlzeit'; altíden *altittoy* Do. 'allezeit'; klíe *klíe* H H(B₁C) 'kleie'; lífken *lifka* Bauc. 'leibchen'; dríst *trúste* H H(B₁) (pomyłka zamiast *triste*) 'dreist'.

b) W kilku wyrazach zapożyczonych śdn. *í* odpowiada w połabskim dyftong pisany *ei ai*; tíd *teid* H H(B₁) 'zeit'; míl *maëllü* Pf. *meilio* H H(B₁) 'meile'; wík *weick* P. S. *wetka* H H(B₁B₂C) *weytchèy* P. 'stadt'; grípe *greip*, plur. *greipáy* H 'haufen'. Przy objaśnieniu tego zjawiska zachodzą dwie możliwości: albo dyftong istniał w dolnoniemieckim, albo też jest pochodzenia połabskiego. Przeciw pierwszej alternatywie przemawia fakt, że dyftongizacja *í* w gwarach dolnoniemieckich powstaje dość późno i dziś jeszcze nie jest powszechną; w śdn. *í* było monoftongiem. Trudno zaś przypuścić, żeby ten dyftong był pochodzenia górnoniemieckiego: sprzeciwia się temu okoliczność, że spotykamy go w wyrazach nieznanymi górnoniemieckiemu, jak np. wík i grípe. Trzeba tedy przyjąć, że dyftong powstał z *í* na gruncie połabskim. Wiadomo, że w połabskim *i* w pozycji akcentowanej i przedakcentowanej uległo dyftongizacji; powyższe wyrazy musiano przeto zapożyczyć wcześniej, przed tą dyftongizacją. Śdn. *í* w tych wyrazach zidentyfikowano z *i* rodzimym, wskutek czego uległo ono temu samemu rozwojowi, co rodzime. Co więcej, z *i* rodzimym zidentyfikowano nie tylko długie, ale i krótkie *i* śdn. Dowodzi tego dyftongizacja w wyrazach *disk* (*büsa-*) *teiskó* Pf. (*büsa-*) *deiskó* H H(B₁) *deissco* P. S. 'tisch'; *misse* (← lac. *missa*) *meissó* H *meisah* P. S. 'messe'. To pomieszanie zapożyczonego *i* krótkiego z rodzimym *i* (długim) tłumaczyć trzeba tym, że w połabskim nie było już wów-

czas właściwego *i* krótkiego ($i \leftarrow \dot{i}$ uległ już poprzednio innemu rozwojowi), każde przeto obce *i*, szczególnie pod akcentem, assimilowano z rodzimym *i*, jako najbliższą głoską.

Na różnicę chronologiczną między tymi dwoma rozwojami \dot{i} na gruncie połabskim wskazuje też fakt, że obok form *teid* etc. mamy także formy bez dyftongu: *altittoy* Do. \leftarrow *altîden*, *mohltit* H \leftarrow *maltîd*, por. wyżej § 14a, z pewnością później zapożyczone, jak pozwala przypuszczać ich bardziej specjalne znaczenie.

§ 15. I. Śdn. *u* zastąpione jest w zapożyczeniach połabskich przez *u*: *luft luft* H H(B₁B₂); *smuk smûdia* Pf., *smutge* H H(BB₁) 'schoen, schmueck'; *gurke gurtſchey* Pf., *gûrtgey* H H(B₁) 'gurke'; *rump rump* H 'rumpf'; *dumpen dumpaa* P. S., *dûmpó* H H(B₁) 'taufe'; *lumpe lumpáy* H H(B₁) 'lumpe'; *und un* Mit. Mül. P. S. H. 'und'; *stunde stund* Pf. 'stunde'; *runt rûnte* Bauc. 'rund'; *bund bundia* Pf., *buntia* H 'bunt'; *jung junga* Pf.; *kunstlik kunstlîtge* H H(B₁) 'kuenstlich'; dn. *rûkelbusk rikelbuska* H H(B₂) 'strausschen'.

II. Śdn. *u* krótkie w pozycji przegłosowej (\ddot{u}) ma w połabskim odpowiedniki *u*, \ddot{u} , *i*: *büsse bussa* H H(B₁), *büssa* H, *bissa* H(B₁) 'buechse'; *düldig duldîche* H 'geduldig'; *gûlden güldân* H 'gulden'; *brücke brüca* Pf., *brügga* H(B₁) 'bruecke'; *küssen tjûssan* P. S., *tgissân* H H(B) 'kuessen'; *glücke glüció* Pf., *lik* H H(BB₁C) 'glueck'; *unnütte unnütta* H H(B₁B₂C) 'unnuetz'; *ümmer immer* Pf. 'immer'.

§ 16. Śdn. długiemu \ddot{u} pochodzącemu ze starodolnaniem. *iu* odpowiada w zapożyczeniach połabskich głoska \ddot{u} , pisana przez \ddot{u} lub *i*, *y*. Np. *tüg tijâf* H H(B₁), *tügéy* H H(BB₁B₂C) 'zeug'; *tügen tygót* H(B₁), *tügót* H H(B₁) 'zeugen'; *schûren schiryót* H H(BB₁) 'reiben'; *bedûden bedidya* H 'bedeutet'; *bûte bitang* H 'beute' acc. sg.; *trûwe trüwe* H(B₁), *triwe* H 'getreu'; *grû(e)lik grülîtge* H 'greulich'. Tak samo skróconemu $\ddot{u} \leftarrow \ddot{u} \leftarrow iu$ odpowiada \ddot{u} , *i*: *vrünt wründl* H H(B₂) 'freunde'; *vründlik vrüntlige* H H(B₁) 'freundlich'.

§ 17. Śdn. \ddot{u} zastąpione zostało w zapożyczeniach połabskich przez *i*, \ddot{u} , *u*. Np. *rûm rimó* H H(B) 'raum'; *schûm schümbó* H H(BB₁) 'schaum'; *rûde rütù* Do. 'raute'; *brûd brüt* Pf., *brüdt*

P. S. Do. H 'braut'; brûk *brück* H 'gebrauch'; brûken *brikôt* H, *brükoy* H H(B₁) 'brauchen'; drûf *driwá* H H(B₁) 'traube'; rûh rû rûwe *rûba* Pf. H(B₂) 'rauh'; vûl *wûle* H(B₂B₁), *wîle* H(B₁) 'faul'; bûwen *biwôt* H, *bûwóna* H 'bauen'; tûsehen *tûschól* H(B₂), *tuschól* H 'tauschen'; rûken *rîka* Pf. 'riecht'. Tak samo w pozycji przegłosowej *û*: krûde *kride* H H(BB₁B₂C) 'kraut'; klût *klît* H H(B₁C) 'topf'; rûde *rûdia* Pf. H H(B₂) *ridja* H(B₁B₂C) 'raute'; schûmen *schûmia* H, *czimia* H H(B₁) 'schaeumen'; brûklik *bruklik* H(B₁) 'gebraeuchlich'.

Zewnętrznie biorąc, widzimy pomieszanie *û* i *û̇*. Zachodzi zatem pytanie, czy pomieszanie to odbyło się na gruncie połabskim, czy zostało przejęte z dolnoniemieckiego. Prawda, że w dolnoniemieckim *û̇* rozszerzyło się o wiele poza granice pierwotnych warunków przegłosu *şdn.* Działy tu rozmaite analogie morfologiczne, które sprawiły, że zarówno u imion (wpływ liczby mnogiej) jak i u czasowników (wpływ 2. i 3. sg. praes.) rozpow szechniły się formy z *û̇* przegłosowym. Ukazują się tedy formy: obok *krût* 'kraut' — *krûde*, obok *schûmen* — *schûmen*, obok *rûken* — *rûken* i t. p. Jestto zjawisko późne, ale zdaje się sięgające po części epoki średniodolnoniemieckiej (por. Seelmann, Zeitschr. f. d. Altertum u. d. Litteratur, t. 50 Anz. XXXII. 63). W zasadzie możnaby przeto przypuszczać, że język połabski zapożyczył przytoczone wyrazy z *û̇*, chociaż trudno dla wielu z nich znaleźć takie odpowiedniki w średniodolnoniemieckim.

Trzeba tu jednak zwrócić uwagę na jedną ważną okoliczność, mianowicie na jakość spółgłosek następujących po odnośnej samogłosce. Okazuje się, że w wyrazach zawierających *şdn.* *û̇* (czy to z *iu*, czy z przegłoszonego *û*) następująca po nim spółgłoska uległa spalatalizowaniu, np. *schûren* *schiryôt* H H(BB₁); *bedûden* *bedidya* H (por. § 16); *schûmen* *schûmia* H, *czimia* H H(B₂); *rûde* *rûdia* Pf. H H(B₂), *ridja* H(B₁B₂C); podczas gdy po *şdn.* *û* spółgłoska pozostała bez zmiany, np. *brûken* *brikôt* H; *bûwen* *biwôt* H; *rûken* *rîka* Pf.; *rûm* *rimó* H H(B)); *schûm* *schûmó* H H(BB₁) i t. p. Z bliższego zbadania tych stosunków (por. niżej § 31) wynika, że w zapożyczeniach z dolnoniemieckiego spółgłoski, które następowały po samogłoskach szeregu przedniego, występują w po-

łabskim jako palatalne, po innych zaś samogłoskach nie ulegają żadnej zmianie. Skoro więc po $\hat{u} \leftarrow \acute{s}$ dn. \hat{u} spółgłoski nie ulegają palatalizacji, a po $\hat{u} \leftarrow \acute{s}$ dn. \hat{u} palatalizują się, to widocznie w chwili zapożyczenia odnośnych wyrazów samogłoski te nie brzmiały jednakowo: druga miała artykulację przednią, pierwsza nie miała. Pomieszanie ich nastąpiło dopiero na gruncie połabskim. Jaka była jego przyczyna, o tym nie da się nic pewnego powiedzieć, zdaje się jednak, że także rodzime połabskie u , zanim uległo w pewnych pozycjach dyftongizacji, przesunęło swą artykulację ku przodowi.

§ 18. Śdn. \hat{u} \hat{u} ukazują się też w szeregu zapożyczeń połabskich w postaci dyftongicznej. Wypadki te dzielą się na dwie grupy: a) Wyrazy zawierające grupę $-uw-$: $tr\hat{u}we$ *dreywa* H H(BB₁B₂C) 'traue'; $tr\hat{u}wen$ *dreywoye* H(B₂C) 'er traut'; $kl\hat{u}we$ (kl $\hat{u}be$) *kleibó* H H(B₁) 'klaue, knauf, knopf auf dem dache'. Możliwe, że wyrazy te zapożyczone zostały z dyftongami z dolnoniemieckiego, wiadomo bowiem, że dyftongizacja $-uw- \Rightarrow ow$ jest od połowy XIV w. zjawiskiem częstym w djalekcie westfalskim i wschodnio-fryzyjsko-oldenburskim; zachodzi też, choć rzadziej, w innych djalektach. Przypuszczeniu temu stoi do pewnego stopnia na przeszkodzie fakt, że dolnoniemieckiemu ou w tych formach odpowiada dyftong z i jako drugim składnikiem. Może to stać w związku z rozwojem w połabskim rodzimego dyftongu powstałego z prasłowiańskiego u , który występuje przed spółgłoskami wargowymi z reguły w formie pisanej ai ei (ay ey). b) Drugą grupę stanowią wyrazy jak $kr\hat{u}ce$ *krautzo* H H(B₁) etc. 'kreuz'; $m\hat{u}re$ *maurió* H H(B₁B₂C) 'mauer'; $s\hat{u}re$ *saurey* Pf., *sauráf* H 'essig'. Wyrazy te nie mają ani w dzisiejszych gwarach dolnoniemieckich, ani nie miały w średnio-dolnoniemieckim odpowiedników zawierających dyftong. Występująca w nich dyftongizacja jest zatem niewątpliwie zjawiskiem połabskim. Wyrazy te należą widocznie do starszej warstwy zapożyczeń, które weszły do języka połabskiego jeszcze przed dyftongizacją pierwotnych rodzimych u i y i następnie wraz z nimi przeszły ten proces. Także znaczeniowo odpowiadają one warunkom bardzo starego zapożyczenia: *krautzó* 'krzyż' i *maurió* 'mur' wyrażają pojęcia wcześniej przejmowane od ob-



cych i tak samo w innych językach słowiańskich oznaczane wyrazami zapożyczonymi.

§ 19. Śdn. dyftongi zamknięte przeszły do języka połabskiego w postaci dyftongicznej: *vreidig*, *vroidig* *wreidliche* H 'freudig'; *seide* *seidé* H H(B₁) 'saite'; *heu* *hay* Pf. 'heu'; fryz., meklemburskie *aite*, *aita*, *heitha*, średniogórnoniem. *eide* 'mutter', por. *eyta* H Mül., *eyda* Pf., *heittah* P. S. 'vater'; dolnoniem. *draod* *draude* H 'bisweilen'. Inne dyftongi śdn. pozatym zostały omówione przy poszczególnych samogłoskach, z których na gruncie śdn. powstały (por. §§ 7, 9, 12, 18 a).

Iloczas i akcent.

§ 20. Zagadnienie, czy w wyrazach zapożyczonych z dolnoniemieckiego zachowywano na gruncie połabskim różnice iloczasowe, ewentualnie w jak szerokim zakresie, ma duże znaczenie dla badań nad iloczasem połabskim wogóle, to też poświęcić mu należy specjalną uwagę.

Pewnych wskazówek pod tym względem dostarczają nam: 1) znaki djakrytyczne umieszczane nad literami, oznaczającymi samogłoski; 2) pisanie podwójnych znaków samogłoskowych; 3) pisanie *h* po niektórych samogłoskach; 4) podwajanie znaków spółgłoskowych.

§ 21. W znanych nam zabytkach połabskich spotykamy następujące znaki djakrytyczne: \curvearrowright u Pfeffingera, ' u Pfeffingera, Henniga, Parum Szulcego i innych. \wedge u Henniga i Anonima, znak — tylko u Henniga i to wyjątkowo. Co do znaczenia ich, to na pierwszy rzut oka poznać można, że ' oznaczać ma przycisk, inne mają znaczenie dla iloczasu. Hennig pisze we wstępie do swego słownika następujące uwagi o tych znakach: „(Ich) ... habe faßt alle Wörter mit ihren Accenten bezeichnet, damit man in der Ausrede so viel weniger irre, und zeigt das \wedge über einer Sylbe, daß selbige lang ausgesprochen, findet sich denn noch über dieß auf der letzten Sylbe das Zeichen ', so bedeutet es, daß der Accent dennoch dahin falle“ (por. Rost, str. 13).

Przykładów tej ostatniej pisowni spotykamy wśród zapożyczeń kilka: *kórtó* H 'karte', plur. *kórtwáy* H(B₁); *méstró* H 'des

meisters'; *gôstráy* H 'ostern'; *wôlné* H 'falten'; niekiedy stoją na sąsiednich zgłoskach znaki \wedge : *bâdgôy* H(B₁) 'betet an'; *mêstrô* H(B₁).

Z przytoczonych słów Henniga wynika, że rozróżniał on zgłoski krótkie od długich, i to nawet wtedy, gdy akcent padał na inną zgłoskę, mianowicie na końcową. Jestto wielce prawdopodobne wobec wielkiej wrażliwości ucha niemieckiego na różnice iloczasowe. Wniosek ten znajduje zresztą potwierdzenie w pisowni wyrazów zapożyczonych z dolnoniemieckiego. W olbrzymiej większości wypadków znak \wedge stoi nad samogłoską, którą ze względu na pochodzenie uważać trzeba za długą. Mianowicie: 1) Śdn. *a* długie (pierwotne i nowsze, „zerdehnt“): strate *strôtka* H(C); schâle *czólka* H H(B); pat(e) *pôt* H 'huf, klaue'; falen *wôlné* H 'falten'; fat *wôt* H 'fass'¹⁾; hâlig *hôly* H 'heilig'; blase *blôsa* H(B₁) 'blase'; schapen part.-praet. *schôpan* H(B₁) 'geschaffen'; dâl *dôl* H H(B₁) 'fort'; manet (mand) *môn* H(B₁B₂C) 'monat'; klare *klôre* H(B₁) 'klar'; openbar *openbôr* H(B₁) 'offenbar'; snake *snôk* H(B₁) 'schlange'; sad *sôt* H 'saat'; plage *plôch* H(B₁); malen *môlga* H(B₁) 'er malt'; rad *rôd* H 'rat'; wanen *wônya* H(BB₁C) 'er wohnt'; mal *môl* H(BB₁); kram *krôm* H 'kram'; as *ôsso* H 'aas'.

2) Śdn. *e* długie (pierwotne i nowsze): dêf *dîf* H 'dieb'; frese *wrîs* H 'friesich'; mêster *mêstgâr* H 'meister'; dêl *dêl* H 'teil'; beden *bâdgôy* H(B₁) 'betet an'; strêk *strâk* H 'streichholz'; sêl *sôlga* HH(BB₁) 'seil'; smeken *smâtzna* H 'schmackhaft'; spet *spêt* H 'spiess'; sweten *woyswêtgatt* H(B₁) 'auschwitzen'; schelen *schêlgôste* H(BB₁B₂C) 'scheelsüchtig'.

3) Długie *i* śdn. (pierwotne i nowsze): maltîd *mollîtgam* H H(B₁B₂C) 'mahlzeit'; kortwîl *kortwîlga* H(B₁) 'kurzweile'; lîcham *lîcham* 'leichnam'; rîk *rîtge* H 'reich'; rîwe *rîf* H H 'reibeißen'; dîk *dîk* H 'teich'; drîst *trûste* H(B₁) 'dreist'.

4) Śdn. *o* długie (pierwotne i nowsze): wôderen *wûdrat* H(B) 'fuettern'; brôder *brûter* H(B₁) 'bettler'; medgôd *mâtgît*

1) Dolnoniemieckie wzdłużenie w jednozgłoskowych nom. sg. przeniesione zostało z przypadków zależnych według wzoru tal, tâles (por. Lasch §§ 70, 107).

H H(B₁B₂) 'mitgut, heiratsgut'; d ô k *nasedik* H H(B) 'schnupftuch'; d ô n *tedôn* H H(B₁) 'zu tun'; g ô k e l e r *gâklar* H 'gaukler'; gr ô t e *grôtka* H 'grossmutter'; b o t *bât* H(B₁) 'gebot'; k l o t z *klâtz* H 'stock'; h ô p e n *ôpam* H(B₂) 'ich hoffe'; d n. b ô n *nobân* H 'speicher, kornboden (buehne)'; k ô t e r *tyâtrik* H(B₁) 'huendlein'.

5) Samogłoski przed grupą $r, l + K$ (spółgłoska): t o r n *tôrñ* H H(B₁) 'turm'; *tôrñka* H(B₁) 'türmlein'; k o r t e l *kôrttâl* H H(B₁B₂C) 'hemd'; w e r d *wôrdoy* H(B₁) 'achtung'; k e r l *tgârl* H H(B₁B₂C) 'kerl'; v e r t w a k *wértwak* H H(B₁C) '„ein vierdt“'; v ê r d e l *wârdal* H 'viertel'; k a r t e *kôrtó* H H(C) 'karte'; b a r s c h *bôrsch* H 'barsch'; b r a n w i n *bârwin* H 'branntwein'; o r d *ziddir nôrdi* H 'viereckig' (dn. nord \leftarrow 'n ord 'ein winkel'); m o r d *môrd* H(B₂); w e r d *wârth* H(B₁) 'wirt'; g u r k e *gûrtgey* H 'gurken'. Wzdłużanie samogłosek przed grupą $r, l + K$ było i jest dość pospolitym zjawiskiem w djalektach niemieckich; (co do zakresu tego zjawiska w sdn. por. Lasch §§ 62, 63, 64, 65).

6) Znak \wedge ukazuje się także nad samogłoskami poprzedzającymi grupę $\chi + K$: m a c h t *môcht* H; k n e c h t *knôcht* H 'knecht'; przed tą grupą zdaje się również sdn. samogłoski ulegały często wzdłużeniu (por. Lasch § 68 b).

Z innych autorów Anonymus używa kilkakrotnie znaku \wedge : *dâif* 'dieb'; *kôrtal* 'hemd'. U Pfeffingera odpowiada mu znak \sphericalangle : *salôt* 'salat'; h e r d â l *ardôl* 'herunter'; *spârs* 'spargel'; *papîr* 'papier'; *tôrñ, watûrna* 'turm'; *stôl* 'staal'.

Przykładów fałszywego postawienia znaku \wedge nad samogłoską krótką jest zaledwie kilka: b i t s k e n *bâtsge* H 'wenig, bischen'; d u m p e n *dûmpó* H 'taufe', d i n g e n *dûngas* H(B₁) 'dingst'; *wândroy* H 'wehklagt' (por. dn. w ü n n r i k 'weinerlich'). Mamy zatem wszelkie prawo przypuszczać, że samogłoski oznaczone przez Henniga i innych autorów znakami długości \wedge \sphericalangle były istotnie wymawiane dłużej od innych. Nie wynika z tego oczywiście, że jedynie te oznaczone samogłoski były długimi. Przeciwnie, w bardzo wielu wypadkach samogłoski długie albo nie zostały wogóle żadnym znakiem opatrzone, albo otrzymały znak \sphericalangle , oznaczający zwykle tylko przycisk. Np. *bowen* H 'oben'; d ô g e n *doga* H H(B₂C) 'taugt'; b ê d e n *woybîgat* H(B); h ê t e n *hítia* H 'heissen' i t. p.; przykładów takich można przytoczyć

znaczłą ilość. Niekiedy ta sama forma ma raz znak \wedge , raz \prime : *tedón* obok *tedôn* H 'zu tun'; *nobân*, *no bâne* H 'auf dem boden'; *ópam* H(B₂), *ópam* H 'ich hoffie'; *wúdrat* H(B), *wýdroy* H(B₁) 'fuettern'; *ličam* H, *ličam* H 'leichnam'; *kortwýlga* H(B₁), *kortwílja* H(B) 'kurzweile' i t. p. Ostatecznie tedy można uważać za pewne, że wszystkie samogłoski w wyrazach zapożyczonych z dolnoniemieckiego oznaczone znakami \wedge \curvearrowright były istotnie długimi, choć z drugiej strony nie wyczerpuje to zakresu długich samogłosek w zapożyczeniach.

§ 22. Inne sposoby oznaczania samogłosek długich są rzadsze:

a) Podwajanie znaków samogłoskowych spotyka się u wszystkich autorów bez różnicy, choć stosunkowo rzadko. Z reguły zachodzi ono w wypadkach, w których ze względu na pochodzenie samogłoski oczekujemy długości. Mianowicie odpowiada: 1) Śdn. *e* długiemu: *dêl deel* H(B₁); *knecht* (por. Lasch § 68 b) *knēecht* Pf., *knēecht* An., *kneegt* P. S.; *stêf- steeff* H H(BB₂C) 'stief-'; *mede maade* P. S. 'mit'; *stret street* P. S. 'windstrasse'. 2) Śdn. *a* długiemu: *as oosow* H(B₁) 'aas'; *vâr* (= vader) *grotewóor* Pf. 'grossvater'; *salóot* Ec.; *oofka* Bauc. 'habicht'. 3) Długiemu *o*: *klower klaawar* P. S. 'juengling, knabe'. 4) Samogłosce przed grupą *r* \dashv *K*: *kerl tgaarl* H; *her aar* P. S. 'ber'. Długie *i* pochodzące zarówno ze śdn. *i* jak i z długiego *e* oznacza się niekiedy — szczególnie u Parum Szulcego — przez *ie* na wzór niemiecki: *krieh* H, *krie* Mit. 'krieg'; *dêf diew* P. S., *dîff* An. 'dieb'; *wenig wienick* Mül.; *vedere wiedera* P. S. 'gevatterin'. Tak samo pisze się *ue* za *u* długie: *kule kucl* H, *kuclik* H 'kugel'; okazuje się więc, że podwajanie znaków samogłoskowych równie jak pisanie \wedge \curvearrowright ma na celu oznaczenie długości.

Jedynie połączenie *oa* ma inny cel: *soamela* Bauc. 'semel'; *moagt* H 'macht'; *óans* H H(B₁B₂C) 'Hans'; *werden wóarda* H 'wird'; *boála* H, *bóala* H(B₁) 'bulle'; *woalscheitia* H 'falschheit'. W słowniczku z 1710 r. (Bauc.) czytamy o tej pisowni: „*oa* ist am schwersten auszusprechen, weil der Accent baldt auff *o* bald auf *a* steht, und doch beide Buchstaben alsz nur einer musz ausgesprochen werden, und zwar so dasz man sie in genauer Aufmerkung beyde hören kann“. Chodzi tu więc o głoskę

pośrednią *ä* (por. wyżej § 3, przypisek). Przytym zaznaczyć jednak trzeba, że połączenie *oa* nie zachodzi ani raz w pozycji krótkiej, nie sprzeciwia się zatem wyżej sformułowanej zasadzie.

b) Pisanie *h* po niektórych samogłoskach również stale oznacza długość. Wśród zapożyczeń niema ani jednego przykładu postawienia *h* w miejscu, gdzieby długość w *śdn.* nie była uzasadniona. Znaku tego używają szczególnie Hennig i Parum Szulce: *maltîd mohltîd* H H(B₁B₂C) 'mahlzeit'; *malen mohlyona* H(B₁) 'gemalt'; *lam lohme* P. S. 'lahm'; *mate moh-tung* P. S. 'maas'; *stal stohl* Ec. H 'stahl'; *söneken* H 'soeh-nchen'; *kropel Krahpahl* P. S. 'krueppel'; *Kater Kohter* P. S. 'kater'; *Domas Dühmass* P. S. 'Thomas'; *gala* plur. *Kahlé* H '„talar“, gala'; *predikstôl prahgdstüuhl* P. S. 'predigtstuhl'; *bêr bâhre* Pf. 'baer'; *ere ehrung* H H(B₁) 'ehre'; *ehregóy* H 'ehrt'; *ehrlitge* H H(B₁) 'ehrllich'; *her êhr* Pf. 'her'; *werd wahrt* H(A) 'wirt'.

§ 23. Z rozpatrzenia powyższych sposobów oznaczania długości wynika, że w połabskich zapożyczeniach z dolnoniemieckiego odróżniano samogłoski długie zgodnie ze stosunkami dolnoniemieckimi, niezawsze tylko autorowie tę długość oznaczali. Przyczyny tego szukać należy w tym, że długość najczęściej schodziła się z miejscem akcentu, poprzestawano zatem często na prostym oznaczeniu przycisku. Z powyższych zestawień widać nadto, że długość w zapożyczeniach zachodziła tylko w zgłoskach akcentowanych i przedakcentowych. Nastąpiło pod tym względem dostosowanie do ogólnych stosunków iloczynowych w języku połabskim.

§ 24. Podwajanie spółgłosek zachodzi w zapożyczeniach dość często. Dla iloczasu ma ono o tyle znaczenie, że w zabytkach *śdn.* rozpowszechniony był zwyczaj oznaczania tym sposobem krótkości poprzedzającej samogłoski. Zapisywacze wyrazów połabskich, wciągając do swych zbiorów wyrazy zapożyczone, trzymali się pod tym względem wzorów niemieckich. Dlatego też w podwajaniu spółgłosek po większej części zachodzi zgodność między zapożyczeniami a ich źródłami dolnoniemieckimi. Np. *klipper klipper* Pf. H H(B₁) 'hengst'; *büsse büsse*

H H(B₁) 'buechse'; *günnen gannam* H 'ich goenne'; *renne rennia* H 'rinne'; *ümmer immertú* Pf. 'immer'; *hennep ennip* H 'hanf'; *schipper schipper* H H(BC) 'schiffer'; *keller tyeller* H H(B₁) 'keller' i t. d. W niektórych wypadkach podwojenie samogłoski wskazuje na zapożyczenie dość późne: *sdn. ködderen tjeddroje* P. S., *tjeddrat* H(B₁), por. dolnoniem. *köddern*; *here err* H(A), por. *berr*; *selschap sellschap* H H(BB₁), por. (ge)sellschaft i t. p. Należy przytym pamiętać, że podwajanie spółgłosek może też mieć inne znaczenie, o czym będzie mowa w dalszym ciągu (por. niżej § 25).

§ 25. Akcent oznaczają autorowie zabytków połabskich na ogół konsekwentnie znakiem ', a w związku z długością także znakami $\wedge \sim$ (por. § 21). Do oznaczenia miejsca akcentu, gdzie niema tych znaków, może niekiedy służyć podwajanie spółgłosek. Pochodzi to stąd, że w dolnoniemieckim ustalili się z biegiem czasu zwyczaj pisania podwójnych spółgłosek po samogłoskach krótkich w śródgłosie; prawie z reguły zaś samogłoska taka była równocześnie akcentowaną, skąd powstało ściśle i stałe skojarzenie tych dwu momentów. Autorowie słowników połabskich przenieśli ten zwyczaj do połabszczyzny i, słysząc samogłoskę krótką akcentowaną, pisali po niej podwójny znak spółgłoskowy. Tak powstała pisownia: *tal tall* H 'zahl'; *snidjer snättger* H 'schnitzer'; *erlik ehrlittge* H(B₁); *redelik radlittge* H(BB₂C); w sufiksach *-er -el*: *esel asall* H, *no asillye* H H(B₂) 'esel'; *krengel krangill* H; *kachel kachgill* H H(BB₁B₃C); *bögel begill* H; *degel dagill* Bauc.; *angel angill* H; *lager lagirr* H H(B₁); *börger bargirr* H; *hamer omárr* H(B) i t. p. Pisownia ta spotyka się najczęściej u Henniga, inni autorowie używają jej rzadko.

Co do miejsca akcentu, należy wśród wyrazów zapożyczonych wyróżnić dwie kategorie:

a) Wyrazy zapożyczone bez żadnej zmiany formy zachowały na gruncie połabskim miejsce akcentu właściwe im w dolnoniemieckim. Np. *bettag bettag* Pf.; *gegen gegen, tgegen* H; *swevel swefel* H H(B); *hennep ennip* H; *keller tgeller* H H(B₁); *spelman spellman* H; *selschap sellschap* H H(BB₁); *kater tyeter* H H(B₁); *brödegam bréttegan* Pf. D; *kiwitt*

tgłwitt H(B₁); *lîcham lîcham* H H(B); *wîser wîser* Pf. H i t. p. Wobec tego, że co do jakości samogłosek poakcentowanych panuje w połabskim niejasność, można także uważać za przejęte bez zmiany takie wyrazy jak: *vedere wiedera* P. S.; *êrst- erste* Pf.; *toleke teélka* An., *telka* H, *tilka* Pf. 'eule'; *spinde spinna* P. S.; *lîken lîkene* H 'gerade'; *truve triwe* H H(B₁) 'getreu'; *vûl wîle* H, *wjle* H(B₁); *krûde krîde* H H(B₁B₂C); *bûsse bîssa* H(B₁) i t. p., w których również akcent nie zmienił pierwotnego miejsca. Wogóle można zauważyć, że w tej kategorii wyrazów bardzo często, może w większości wypadków, autorowie nie oznaczają akcentu; widocznie uważali to za zbędne, skoro nie zachodziła żadna zmiana jego miejsca w stosunku do dolnoniemieckiego.

b) Drugą grupę stanowią dolnoniemiecko-połabskie „voces hybridae“, wyrazy utworzone z pni niemieckich przy pomocy połabskich sufiksów i końcówek. W takich formacjach miejsce akcentu uległo oczywiście rozmaitym przesunięciom, których przyczyny szukać należy w analogji do stosunków akcentowych w odnośnych kategoriach morfologicznych rodzimych, połabskich. Uchwycenie zasad, jakimi się przytym kierowano, natrafia na znaczne trudności i nie doprowadza do wyników całkowicie zadowalniających. Roztrząsanie szczegółowe tego zagadnienia zaprowadziłoby nas za daleko, dlatego ograniczę się do podania kilku typowych przykładów, które rzecz należyście scharakteryzują. I tak:

1) W rzeczownikach dolnoniem. z sufiksem *-er -el -en*, które percypowano jako identyczne z kontynuacjami pierwotnych *-er -er -el -el -en -en*, przesunięcie akcentu jest regułą: *jeger jagâr* H; *vôder wûdâr* H; *vêrdel vardâl* Pf.; *raven rawân* H H(B₁); *kusen tgîsân* H H(B) i t. p. (por. wyżej § 10 b).

2) W nom. sg. fem. rzeczowników dolnoniem. na *-e* jest chwiejność: akcent u jednych przesunięty, u innych niezmieniony. Np. *renne rennia* H H(B) 'rinne'; *grense grensa* H H(B₁); *lippe lîppia* Pf.; *rute rîdya* H H(B₁B₂C); *rôse risa* H H(B₁); *brügge brüca* Pf. 'truecke'; *brôkhose brûkhosa* Pf. P. S. H H(B₁); *blase blôsa* H H(B₁); *schÛppe stÛppia* Pf. H H(BB₁); *strengestranga* H; *mamma* Pf. P. S. H H(BB₁B₂C); *padde pudda* P. S.;

klappe *klappa* HH(B₁); glâwe *lâwia* H H(B₁); tonne *tona* An. H H(BB₁B₂); truwe *dreywa* H H(BB₁B₂C) i t. p. Inne mają akcent przesunięty na ostatnią zgłoskę, np. krampe *krumpó* H H(B₁C); brâde *bradó* H; glâwe *glowó* H(B₁); lampe *lampou* Pf.; kede *tyadyó* H H(BB₁B₂C); were *waró* H H(B₁B₂C); grawe *growó* Pf. H H(B₁B₂); ape *opó* H H(B₁); sake *sokó* H H(B₁); schade *schodó* H H(B); schâle *zholio* Bauc.; strate *strotoù* Pf., *stroto* H H(B₁); lade *lodó* H H(B₁C); plage *plogó* H H(B₁); misse *meissó* H; krüce *krautzó* H H(B₁); müre *maurió* H H(B₁B₂); kluwe *kleibó* H H(B₁); flöte *fleutù* Pf., *fleitó* H H(B₂C); rêse *reisó* H; * dumpe *dâmpó* H H(B₁), *dumpaa* P. S. 'taufe'.

3) W nom. sg. fem. rzeczowników dolnoniem. z nom. sg. bez *-e* powstały również dwa typy, np. wík *weika* H H(BB₂C) 'stadt'; borst *borstia* H, a obok tego: rûm *rímó* H H(B₁); schûm *schumó* H H(BB₁); mûs *meysiù* Pf. 'maus'; dôr *doró* H(B₁) i t. p. W tej grupie, tak jak i w poprzedniej, chodzi o dostosowanie do dwu typów akcentowych, oksytonowanego i barytonowanego, istniejących u połabskich rodzimych rzeczowników fem. tematów na *-a -ja*. Według jakiej zasady ten podział zapożyczeń powstał nie da się określić.

4) Takie samo zróżniczkowanie typów akcentowych zachodzi w infinitiwie zapożyczonych czasowników. Infinitivus taki tworzono stale na wzór słów klasy III. B. (Leskien), na *ati*. W rodzimych formach panuje w połabskim z reguły barytoneza, oksytonowanie jest czymś zupełnie wyjątkowym. Mimo to, z pośród słów zapożyczonych infinitivus oksytonowany mają: verdêgen *werdetyót* H H(B); schenken *schenkót* Mül. H(BB₁B₂C); denken *denkót* H; spüren *speryót* H H(B); krîgen *kryjoht* P. S.; schînen *schjmiot* Mit.; liken *likót* H H(B₁); lîden *lidyót* H H(BB₁); strîden *strigó(sa)* H H(B₁); brûken *brikót* H; bûwen *biwót* H; schûren *schiryót* H H(BB₁); tûgen *tügót* H H(BB₁); komen *kummoh* P. S., *komót* H; schlachten *schlachtót* H(BB₁B₂); lesen *lasót* H; werden *wardoot* Mit., *wardót* H H(B₁B₂C); teren *tarjoht* P. S.; laden *lodót* H H(C), *waslodót* H H(B₁); rasen *rosót* H H(B₁); paten *potót* H; pissen *pissót* Pf.; schriwen *schribiud* Pf. Barytonowanych zna-

cznie mniej: klêden *kledyat* H; beteren *bêdrat* H; sweten *woysswêtgatt* H H(B₁); kôderen *tjeddrat* H(B₁); bêden *woy-bîgat* H H(B); kêsen *woytgîssat* H H(B₁); vôderen *wûdrat* H H(B); reken *woyrâkat* H(B₁); lôschen *woylôschat* H H(B₁); rôden *woyrôdat* H H(BB₁); scheppen, part. praet. pass. schapen *czópat* H H(B₁).

Jeśli z tej liczby wyeliminujemy jeszcze formy złożone z prefiksem *woy-* ← **vy-*, który ma tę właściwość, że powoduje cofanie akcentu nie tylko w połabskim, ale i w innych językach (rosyjski, małoruski, kaszubski), to pozostanie tak znikoma ilość infinitiwów barytonowanych, że stosunki przedstawią się wprost odwrotnie, jak u czasowników połabskich rodzimych. Zadawającego objaśnienia tego zjawiska podać nie umiem.

Konsonantyzm.

§ 26. O podwajaniu spółgłosek, o ile ma znaczenie dla określania iloczasu i akcentu, była mowa wyżej w §§ 24 i 25. Prócz tego spotykamy jeszcze szereg wypadków, w których podwojenie nie da się wyjaśnić powyższymi względami. Np. *beden baddoje* P. S. 'betet'; *segen etsaggohn* P. S. 'besaegt'; *hegen aggóy* H; *brôdegam bréttegan* Pf. Do.; *alltíde altittóy* Do. 'allezeit'; *bruken sabbríkona* H(B₁); *kortel Kórttál* H, *Koortdál* H(ABB₁B₂C) 'hemd'; *dêle tgalla* H(B₁) 'diele'; *míl maillù* Pf. i t. p. W tych wypadkach samogłoska poprzedzająca nieraz jest długa, często nawet tę długość oznaczono, akcent zaś pada często na zgłoskę następną. Przyczyny podwojenia spółgłosek trzeba więc szukać gdzieindziej. Zwraca tu uwagę fakt, że podwojeniu ulegają najczęściej spółgłoski *b d g*; zjawisko to możnaby tedy odnieść do znanej różnicy artykulacyjnej, jaka zachodzi w wymowie tych spółgłosek między językami słowiańskimi a germańskimi. Wiadomo mianowicie, że w wymowie słowiańskiej spółgłoski te są słabymi (lenes), a równocześnie stale dźwięcznymi, podczas gdy w germańskiej dźwięczność nie jest wcale konieczną cechą składową ich artykulacji. Nadto przy wymowie słowiańskich dźwięcznych zwartych drganie strun głosowych rozpoczyna się równocześnie z nastaniem zwarcia, pod-

czas gdy w giermańskich dopiero przy jego przerwaniu lub nawet po nim (por. Sievers, Grundzüge der Phonetik, wyd. 5, § 356 i n., O. Брокъ, Очеркъ физиологии славянскої рѣчи, § 165). Stąd pochodzi, że Słowianie często percypują niemieckie *b d g* jako *p t k*. Naodwrot zaś, jeśli Połabianie, zapożyczając wyrazy dolnoniemieckie ze spółgłoskami słabymi (lenes) dźwięcznymi lub bezdźwięcznymi, wymawiali je z właściwą sobie słowiańską artykulacją dźwięcznych, to mogło to na niemieckiego słuchacza, szczególnie zaś na Niemca z północy, robić wrażenie czegoś tak odmiennego od znanego mu brzmienia tych samych spółgłosek, że uważał za potrzebne różnicę tę uwydatnić na piśmie i użył w tym celu podwojenia odnośnych znaków spółgłoskowych.

Objaśnienie takie wydaje mi się wielce prawdopodobnym, jednakowoż nie może wystarczyć, gdyż podwajanie dotyczy, choć w mniejszym stopniu, także innych spółgłosek, nie tylko zwartych dźwięcznych. Możliwe zatem, że tendencję do podwajania znaków spółgłoskowych wywołała ogólna różnica artykulacyjna, jaka zachodziła między wymową Połabian, a otaczających ich Niemców. Już Schleicher przypuszczał, że Połabianie odznaczali się energiczniejszą niż Niemcy artykulacją spółgłosek (Laut u. Formenlehre der polabischen Sprache, § 3). Różnica ta była zapewne wcale znaczna. Możemy o tym wnioskować stąd, że współczesne nam gwary dolnoniemieckie odznaczają się wybitnie luźną artykulacją języka, co powoduje liczne redukcje spółgłoskowe tak wewnątrz wyrazów, jak i w wygłosie (por. Grimme § 24). Właściwość ta z pewnością nie jest nowo nabytą. Niemców, zapisujących wyrazy połabskie, różnica artykulacji spółgłosek, szczególnie w wyrazach zapożyczonych, musiała uderzać wyraźnie i dlatego starali się ją może uwydatnić przez skądinąd niezasadnione podwajanie znaków spółgłoskowych.

§ 27. Mieszanie znaków dla spółgłosek zwartych dźwięcznych i bezdźwięcznych jest w zapożyczeniach dość częstym zjawiskiem. Np. 1) *p* zamiast *b*: *brôder prüter* H [*brûter* H(B₁)] *prüterska* H [*brüderska* H(B₁)], *prüterncha* H [*brüdereincha* H(B₁)]; *birst* (imper. od *bersten*) *pirst* P. S.; niem. *butz* *butze* *pützca* P. S. 2) *b* zamiast *p*: *pröpel* *prübeel* An. 'morgenbrot';

schapen (dn. schaop'n) *schoubó* Pf. [*schoupo* H] 'pfanne'; padde *buda* [*pudda*] P. S. 'kroete'; poken (dn. pukken) *bukkatz* H H(BB₁) 'specht'. 3) *t* zamiast *d*: bröder *priter* H, [*brýter* H(B₁)]; made plur. *motteway* H H(BB₁B₂C); disk *teiskó* Pf. H H(B₁) [*deiskó* H H(B₁), *deiske* An., *deiste* P. S.]; dôt *tóde* Pf.; brödegam *brettegam* Pf. Do.; dríst *trüste* H H(B₁). 4) *d* zamiast *t*: trûwe *dreüwa* H H(BB₁B₂C), *dreywóye* H H(B₁) [*treiwona* H H(B₁), *tréiwene* H H(B₁) 'trau']; beteren *bédrat* H. 5) *k* zamiast *g*: gala *kalo* H 'amtsrock'; brügge *brüca* Pf. [*brügga* H(B₁)] i t. d.

Z samego zestawienia widać, że chodzi tu nie o zjawisko fonetyczne, ale o pisownię. W tych samych zabytkach występuje ten sam wyraz raz ze znakiem spółgłoski dźwięcznej, raz bezdźwięcznej. Przykłady takiego mieszania znaków są dość częste także w dolnoniemieckim, do czego niejednokrotnie przyczyniał się wpływ pisowni literackiej górnoniemieckiej. W połabskim mógł do pewnego stopnia dołączyć się do tego wpływ odmiennej słowiańskiej artykulacji spółgłosek, gdzie stale „lenis“ jest równocześnie dźwięczną, a „fortis“ bezdźwięczną, podczas gdy w niemieckim te czynności artykulacyjne nie są z sobą tak ściśle związane.

Inny charakter ma mieszanie znaków dla spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych w wygłosie. Na gruncie śdn. w tej pozycji oba szeregi się zidentyfikowały i były wymawiane bezdźwięcznie. Tym tłumaczy się pisownia *mohltit* H H(B₁) (mal-tîd), *sôt* H (sâd), *krauk* H (kraug) 'wirtschaus' i t. p. Ta bezdźwięczna spółgłoska przenosi się dalej do form zależnych, urobionych od pni zapożyczonych: *sotâw* H H(B₁), *mohltítgam* H H(BB₁B₂C), podczas gdy w starszych zapożyczeniach zachowano spółgłoskę dźwięczną, np. *teid* H H(B₁), gen. sg. *teidó* H H(B₁). *altidó* H.

§ 28. Jeszcze bardziej bezładna jest pisownia spirantów. Spiranty wargowe w śdn. pisane były prawie bez różnicy przez *f ff ph v w u* (częściej dla bezdźwięcznych), *v u w* częściej dla dźwięcznych. Taki sam niejasny sposób pisania panuje w połabskich wyrazach zapożyczonych z śdn. Według świadectwa Mithoffa, Połabianie mieszały stale w niemieckim *w* i *f*, mówiąc

fiske zam. *wiese*, *wogell* zam. *vogel* i t. p. (por. Rost, str. 48—49) Bezdadna pisownia odpowiada tu zatym widocznie pomieszaniu fonetycznemu.

1). Śdn. spirant dźwięczny *v*, odpowiadający starosaskiemu *w* (bilab.), pisze się zwykle przez *w*: *wanen wónya* H H(BB₁B₂C) 'er wohnt'; *wiken wikol(dél)* H 'er wich ab'; *wisen woywisa* H 'er verweist'; *wiser wiser* Pf.; *werden wardoot* Mit., *wardôt* H; *werd wahrt* H H(AB₁) 'wirt'; *wî wy* Mül. 'wir'; *bûwen biwôt* H H(B₁); *blawe blowa* H H(BB₁B₂C); *grawe growéna* H, *chruwéna* Pf.; *trûwe triwe* H H(B₁). W pozycji interwokalicznej ten spirant bilabjalny niekiedy znikał, np. *blôa* Pf. [*blowa* H] 'blau', co odpowiada śdn. obocznym formom *blâ* \leftarrow *blâe* \leftarrow *blâwe*.

2). Śdn. dźwięczny spirant labjodentalny, odpowiadający starosaskiemu *ð* *v*, również oddany jest najczęściej przez *w*: *höbel ewwâl* (H HB₁) 'hobel'; *knevel knđwal* H H(C) 'knebel'; *schrîver sriwar* H H(BB₁B₂C); *raven rowân* H i t. d. Prócz tego niekiedy pojawia się *b*: *düvel tebal* H, *débal* H H(B₁B₂) 'teufel'; *overhêd abercheid* Pf. 'oberheit'; *klûve kleibó* H H(B₁) 'knauf'; *kerwe kirbe* Bauc. 'krippe' i t. p. Polega to na dialektycznym przejściu tego spirantu w *b* w dolnoniemieckim (por. Lasch § 298, uwaga).

3). Śdn. bezdźwięczny spirant wargowy, odpowiadający starosaskiemu *f*, zastąpiony został w zapożyczeniach połabskich przez *w* i *f*: prefiks *ver* *warklogó* H H(B) 'er verklagt'; *warsoka* H H(BB₁B₂C) 'verleugnet'; *warbât* Mül. H 'verbot'; *warstoye* H H(BB₁B₂C) 'verstehet'; dalej np. *vôder wüdâr* H, *wüdrat* H; *vûl wile* H(B₁B₂) 'faul'; *vrî wry* H 'frei'; *vrîen wryól* H(B₁) 'hat gefreit'; *vrevel wrewalagångse* H H(B₂) 'frewelnd'; *vrünt wrindi* H H(B₁) 'freund'; *vader wader* Mit. H; *vlítig wlitiche* H H(B₁) 'fleissig' i t. p. Rzadziej pisze się *f*: *fleutù* Pf., *fleitó* H, *fleitatz* H H(B₁) 'grasmuecke'; *dêf diíf* An., *díf* H [*diew* P. S. *dyw* H(B₁)] 'dieb'; *straffen Strafôy* H H(B₁B₂) 'er strafft'; *farbe farbia* Pf. [*warbia* H]; *stêf steeffgólga* H H(B₁B₂C) 'stiefvater'; *vervören farforünas* Mit. 'verführe uns'; *swewel swefel* H i t. d. Stale pisze się *f* przed spółgłoskami bezdźwięcznymi: *lifken lifka* Bauc., *lieffung* P. S. 'leibchen'; *luft*

luft H H(B₁); *bigraft bigrafft* H H(BB₁) 'begrabniss'. Raz tylko użyto *ph*: *propheta* H 'prophet'.

§ 29. a). Spiranty przedniojęzykowe *s* i *z* zgodnie z pisownią niemiecką nie mają znaków odrębnych. W śdn. nagłosowe *s* było zwykle bezdźwięczne, podczas gdy *s* w śródgłosie w otoczeniu dźwięcznym wymawiało się dźwięcznie. W zapożyczeniach polabskich pisze się *s* bez różnicy: *salôt* Pf.; *sönka* Pf. P. S. H H(BB₂C) 'soehnchen'; *sokó* H H(B₁), plur. *soquoi* Mit. 'sache'; *saurèy* Pf. *saurâf* H H(B₁B₂) 'essig'; *sôt* H 'saat'; *seidè* H H(B) 'saite'; *sellschaft* H H(BB₁); *svengill* H 'schwengel'; *swefel* H; *swora* H H(B₁C) 'schwer' i t. d. Tak samo za dźwięczne: *rúsa* Pf., *risa* H H(B₁) 'rose'; *lösoáy* H, *erlösünas* Mit. 'erloese uns'; *lasôt* H 'lesen'; *reisó* H 'reise'; *wiser* Pf. H 'uhr'; *rosôt* H H(B₁) 'rasen'; *bäuse* H 'boese'; *nosetík* Bauc. H H(BB₁B₂C), *nastüc* Pf., *nastic* Do.; raz tylko napisano *z*: *ozey* Pf. [*ase* H \Leftarrow dn. *oehse* 'oese, agraphe'].

Bardzo rzadko pisze się dwa *s*, i to stale dla oznaczenia bezdźwięcznego spirantu *s*, w nagłosie: *sene ssane* H H(AB₁) 'ader'; *sslap* Bauc. imper. 'schlaf'; *sere ssar* H H(BB₁B₂C) 'sehr'; raz tylko w wygłosie: *Dühmass* P. S. [*Dimas* H H(B)] 'Thomas'. W śródgłosie pisze się *ss* tylko tam, gdzie odpowiada dolnioniem. gieminacie. Np. *meissó* H 'missa'; *bóssel* H 'boskugel'; *pissôt* Pf. Ec. 'mingere'. Raz tylko *ss* za dźwięczne: *óssó* H H(B₁) 'aas'.

Ostatecznie widać z tych przykładów, że aby ocenić, czy zapożyczony wyraz zawiera spirant przedniojęzykowy dźwięczny, czy bezdźwięczny, trzeba za każdym razem zwracać się do jego źródła dolnoniemieckiego, gdyż pisownia sama o tym nas nie poucza.

b). Niejednolita jest pisownia spirantu *š*: Hennig we wstępie do swego słownika zaznacza, że używał niekiedy *cz* zamiast *sch* (por. Rost, str. 12). Pisze też obok siebie: *czópat* H, *schôpon* H(B) 'schaffen'; *czólka* H H(B) 'schale'; *schäpref* H, *czäpref* H(B); *schukarria* H, *czúkarrya* H H(BB₁) \Leftarrow dn. *schuwkare*; *schobbe czobé* H, *schobé* H(B₁); *schodó* H, *czodó* H(B₁) 'schade'; *czikól* H H(B₂) 'schickte'; *schüren schiryót* H, *czirjót* H(B₁); *schlachtót* H, *czlachtót* H(B) i t. p. Nadto spotyka się i inne

oznaczenia, jak *s: sriwar* H obok *czriwår* H(BB₁B₂C); *smacca* Pf., *schmacoje* P. S. 'schmeckt'; *perséi* Pf., *persey* H H(B₂) 'persch'; dalej *ssipeláy* H H(B₂) obok *schubelei* An. \leftarrow dn. *schepele*; *zscholka* Bauc. obok *czólka* H 'schale', *szamyóssa* H H(B₁B) \leftarrow *schemen*; *tzschópat* H(B₁) obok *czópat* H i *schópon* H(B₁) 'schaffen'. Pozatym dźwięk *š*, znany dobrze Niemcom a nieznanym w rodzimych wyrazach połabskich, trudności graficznych nie przedstawiał.

§ 30. Ze zmian fonetycznych spółgłoskowych, jakie zachodzą na gruncie połabskim w wyrazach zapożyczonych z dn., najważniejsze miejsce zajmuje palatalizacja spółgłosek. Dwa są typy tego zjawiska:

a) Spółgłoski tylnojęzykowe ulegają palatalizacji przed samogłoskami szeregu przedniego, i to zarówno przejętymi z dn., jak i rodzimymi połabskimi, zachodzącymi w elementach morfologicznych połabskich wiązanych z pniami zapożyczonymi. Np. *koter* (zam. *śdn. kater*, zapewne pod wpływem słowiańskiego *kotā*) *tyeter* H H(B₁); *köster* *dschéster* Pf., *djester* Do., *tjāster* P. S., *dchester* H(B₁) 'kuester'; *kerl* *tsháriol* Pf., *tjarl* P. S., *tyarl* H H(BB₁B₂C); *kegel* *tshagli* Pf., *tyagli* H H(B₁); *kede* *tyadyó* H H(BB₁B₂C) 'kette'; *tyáysar* H H(BB₁B₂) 'kaiser'; *keddele* *tejadahl* P. S., *tgedall* Bauc.; *gurke* *gurtschey* Pf., *gúrtgey* H H(B₁); plur. *brokgáy* H 'brachacker'; *hake* *okéi* Pf., *ótgáy* H H(B₁); *rache* *rascháy* H; *tabak* *tabatgay* H H(BB₁C).

Zjawisko to nie jest nowe i nie powstało w całości na gruncie połabskim. Palatalizacja *k* przed *e* znana była już w starosaskim (por. Gallé, *Altsaechsische Grammatik* § 235). W *śdn.* jest bardzo rozpowszechniona, szczególnie na obszarze północnym. W wieku XI i XII spotyka się bardzo często formy jak *Scherlinghuse* (1221) obok *Kerleggehuse* (1149) *Tzellingehusen* (1260), obecnie *Kellinghusen* i t. p. które świadczą o bardzo silnej palatalizacji, powodującej powstanie afrykat z *k'* (por. Lasch § 339). Na gruncie połabskim utrwaliła się palatalność tych spółgłosek w związku z identitycznym procesem rodzimym, a nadto zakres jej się rozszerzył wskutek tego, że szereg pni dolnoniemieckich ze spółgłoską tylnojęzykową wszedł w związek z połabskimi sufiksami i koń-

cówkami, zawierającymi samogłoski przednie. Co do produktów tej palatalizacji, to trudno rozstrzygnąć, czy występowały tu afrykaty, czy tylko silnie spalatalizowane *k'*, przesunięte wybitnie ku przodowi jamy ustnej (ku *l'*). W każdym razie głoska ta różniła się bardzo wybitnie od ówczesnej wymowy niemieckiej, skoro w zabytkach oznacza się ją stale osobnymi, nieraz bardzo skomplikowanymi połączeniami znaków.

§ 31. b) Drugą ważniejszą grupę stanowią spółgłoski, które uległy palatalizacji, mimo że nie następują po nich samogłoski szeregu przedniego. Przyczyną był tu wpływ samogłosek poprzedzających. Zmiana ta dotyczy spółgłosek bez względu na ich miejsce artykulacji. Palatalizację taką spotykamy:

1) Po *śdn. i* krótkim albo długim: *mil meilió* H H(B₁); *krîde kridyáwe* H H(B₁); *krîgen kryjoht* P. S., *kryól* H H(BC); *strîden strigósa* H H(BB₁B₂C), *stridia* H H(B₁B₂C); *lîden lidyôt* H, *lidyól* H H(BB₁), *prîlidiot* Mit.; *gîgl giglia* H H(B) 'geige'; *schriwen schribiud* Pf., *sribyoy* H H(BB₁B₂C); *schînen schjniot* Mit.; *blîwen blyoye* Mül. H.; *winnen wingas* H H(B₁); *verdêdigen werdetyôt* H, *werdedijôt* H(B); *spaziren spazirjud* Pf.; *rik riggota* H H(C) [sufiks *-ota *-atz* pod wpływem słow. *bogatz*]; *maltîd mohltîgam* H H(B₁B₂C); *lippe lippia* Pf. H H(B₁); *nîd nyoana* H(B₁) 'neiden'; *kortwil kortwilia* (H HBB₁B₂C).

2) Po *śdn. e* krótkim i długim rozmaitego pochodzenia: *dênen (ka)digniúgne* Pf.; *kemen kemmiôlsa* H H(B₁); *-hêt wóalschheitia* H H(B₁) 'falschheit'; *eren ehregóy* H 'er ehr'; *hêten hitia* H, *hityóna* H; *sêpe sípiaw* H H(BB₂) 'seife'; *beden badyoye* H H(B₁); *kede tyadyó* H HBB₁B₂C); *bêden bidyól* H, *warbitegol* H H(BB₁C), *woybigat* H H(B) 'bieten'; *neren neryôlsa* H H(B₁); *spêlen spelgógang* H H(BB₂); *smed* gen. sg. *smadia* H, *smadió* H H(BB₂C) 'schmied'; *smeden smadyóy* H, *smaja* Pf.; *sweren sweryól* H H(BB₁B₂C); *teren tarjoht* P. S., *wartarial* H H(BB₁) 'verzehren'; *klêden kledyat* H H(BB₁C); *schemen szamyóssa* H H(BB₁); *weren warryóyssa* H H(BB₁B₂C); *sweten woyswetiat* H H(B₁C) 'ausschwitzten'; *renne rennia* H H(BB₂C); *spet spêtgô* H 'Spiess'; *schelen* inf. *schelyóste* H H(BB₁B₂C) 'schelsuechtig'.

3) Po *ü* krótkim i długim rozmaitego pochodzenia: *tügen tügôt* H, *tüjôt* H(BB₁) 'zeugen'; *bedûden bedîdya* H 'bedeutet';

afstûren *afstôrial* Mit. 'hat abgesteuert'; krûden *kridyoje* H(BB₁) 'er wuerzt'; mûre *maurió* H H(B₁) 'mauer'; *wimmauriona* H 'ummauert'; krûde *kridyôf* H H(BB₁B₂C) 'kraeuter'; schûmen *schûmia* H H(BB₁) 'es schaeumt'; schûren *schiryôt* H H(BB₁B₂C) 'reiben'; schûppe *sippia* Pf., *schippia* H H(BB₁); stûtten *stigosa* H, *stijósa* H H(BB₁B₂) 'stuetzen'.

4) Po ódn. *ö* bez względu na pochodzenie i iloczasy: *spôren* *speryôt* H H(B), *woysperiôt* H H(B₁) 'spueren'.

Palatalizującemu wpływowi poprzedzających samogłosek ulegają nietylko pojedyncze spółgłoski, ale i grupy spółgłoskowe, choć niewszystkie. Palatalizują się grupy spółgłoskowe, których drugim składnikiem jest spółgłoska zwarta: *schelp* *schelpió* H H(B) 'schilf'; *gûlden* *gûldgóna* H(B₁) 'vergûldet'; *dichten* *dichtigang* H H(B₁C); *richten* *woyrichtial* H H(BB₁); *recht* *rechtia* Pf.; *werven* *werwyóley* H H(B₁B₂) 'sie haben geworben'; *stôrten* *stôrtgol* H H(B) 'er stuerzte'; *dôrsten* *dôrstjoje* P. S. 'duerst'. Wyjątek stanowi tu grupa *n + k*: *schenken* *czenkôt* H H(BB₁B₂C), *schenkôt* Mül.; *denken* *denkôt* H H(B₁) i t. d.

Nie palatalizują się grupy, których drugim składnikiem jest spirant lub *r*, np. *grensa* H H(B₁) 'grenze'; *köderen* *tjeddrat* H(B₁), *tjeddroje* P. S., *dschedral* Pf. 'schwätzen'; *beteren* *bedrat* H; *mêster* gen. sg. *mêstró* H H(BB₁), ale wyjątek stanowi *snîder* gen. sg. *snidrya* H H(B₁) 'schneider'. Nadto z reguły nie ulegają palatalizacji spiranty przedniojęzykowe *s* (*z*), *š*: np. *rêse* *reisó* H 'reise'; *missa* *meissó* H; *frêse* *wrisó* H; *wîsen* *woy-wisa* H 'verweisen'; *lösen* *lösoây* H; *lesen* *lasôt* H 'lesen'; *pissen* *pissôt* Pf. Ec.; *wrischa* H 'frisch'; *kêsen* *woytgisat* H H(B₁) 'auswahlen'.

Poza tymi odstępstwami, które musiały mieć jakieś uzasadnienie fonetyczne, trudne na razie do uchwycenia, wyjątków od ogólnej zasady palatalizowania spółgłosek po samogłoskach przednich jest bardzo niewiele: *tîd* *teidó* H H(B₁), *altidói* H; *were* *waró* H H(B₁C) 'degen'; *werpla* H H(B₁) 'wuerfel'. Osobną grupę stanowią wyrazy zawierające *k*: *disk* *teiskó* Pf. H., *deiskó* H H(B₁); *schenken* *czenkôt* H H(BB₁B₂C); *denken* *denkôt* H H(B₁); *líken* *likôt* H, *wíslikal* H H(B₁B₂), *líkôm* H H(C) 'gleich'; *wíken* *wikól(dél)* 'hat abgewichen'; *schricken* *czre-*

kôlsa H H(B₁) 'ist erschrocken'; *schicken czikól* H H(B₂) 'hat geschickt'; *reken rakól* H, *woyrakat* H H(B₁) 'ausrechnen'. Brak palatalizacji w tych wyrazach jest zapewne tylko pozorny. Wiadomo bowiem, że właśnie spółgłoski tylnojęzykowe najsilniej się palatalizują. Że palatalizacji *k* w tych formach nie oznaczono, przyczyna tego leży prawdopodobnie w różnicy, jaka zapewne zachodziła między *k* spalatalizowanym wskutek wpływu poprzedzającej samogłoski a *k* spalatalizowanym przez samogłoskę następną. W drugim wypadku wpływ ten był znacznie silniejszy, skoro doprowadził do przesunięcia artykulacji *k'* ku *ł'* (por. wyżej § 30.), w pierwszym natomiast był o tyle słabszy, że nie zdołał doprowadzić do powstania odrębnego elementu fonetycznego, różnego od dolnoniemieckich spółgłosek tylnojęzykowych w takich samych pozycjach.

Po samogłoskach szeregu tylnego i średniego spółgłoski z reguły żadnym zmianom nie ulegają. Rzecz jest sama przez się tak jasna, że przytaczać przykładów niema potrzeby. Spotyka się jednak kilka odstępstw: *schale zscholio* Bauc.; *scholle scholiù* Pf. [obok *czollé* H]; *mûs meysiù* Pf., *mützia* H 'fledermaus'; *bundia* Pf., *buntia* H 'bunt'; *glave lawia* H H(B₁) 'glaube' [obok *glowó* H(B₁)]; *dumpen dump jala(jec)* Mit. 'sie taufen (ihn)'; *malen mólya* H H(BB₁) 'er malt'; *grôten grotjocie* P. S. 'er lobredet'; *halen olia* H H(C) 'er holt' i t. p. Objaśnić je trudno, ale wobec niewielkiej ich ilości sama zasada wyżej sformułowana nie na znaczeniu nie traci.

Zważywszy, że palatalizacja spółgłosek w zależności od samogłosek poprzedzających jest w języku połabskim czymś zupełnie wyjątkowym, punktu wyjścia dla tego zjawiska szukać należy w dialektach dolnoniemieckich, z których zapożyczenia czerpano. Zapewne musiała w tych dialektach zachodzić jakaś różnica artykulacyjna między spółgłoskami następującymi po samogłoskach przednich a po innych. Dla mówiących różnica ta była zupełnie niedostrzegalna, mogła jednak wyraźnie uderzać ucho słowiańskie. Jest ona o tyle prawdopodobniejsza w dolnoniemieckim niż w połabskim, że języki giermańskie różnią się od słowiańskich w łączeniu spółgłosek z poprzedzającymi samogłoskami. Mianowicie, szczególnie w północnoniemieckim,

zachodzi zjawisko, które Sievers określił jako „stark geschnittener Akzent“ (Grundzüge der Phonetik, § 589 i n.), polegające na tym, że spółgłoski o wiele ściślej łączą się z poprzedzającymi samogłoskami niż w innych językach („твердое примыкание“ Broch, Очеркъ физиологии славянскоѣ рѣчи, § 217), wskutek czego łatwiej zajść może dostosowanie wymowy spółgłoski do artykulacji poprzedzającej samogłoski, niż w językach, w których połączenie to jest luźniejsze. Połabianie mogli więc dolnoniemieckie spółgłoski następujące po samogłoskach przednich percypować jako spalatalizowane i w tej formie do swego języka wprowadzać. W dalszym ciągu te zapożyczone palatalne spółgłoski ulegały tym samym zmianom, co rodzime, t. j. w pozycjach przed współczesnymi samogłoskami szeregu przedniego dyspalatalizowały się¹⁾. Przykładów tego zjawiska przytoczyć można cały szereg, np. *vedere wiedera* P. S.; *Drêwes Dre-wes* H H(B₁) ‘Andreas’; *brödegam bréttegan* Pf. Do.; *stüren stere* H ‘er steuert’; *recht* nom. plur. *rechte* P. S. [obok nom. sg. fem. *réchtia* Pf.]; *beden bēde* H H(B₁) ‘er bittet’. Tak samo przed samogłoskami połabskimi pierwotnie palatalnymi, a później dyspalatalizowanymi, np. -*ɛ* (← * -jɛ) ⇒ -*a*: acc. sg. fem. *mīl maīllan* Pf. [obok nom. sg. *meīlio* H H(B₁)]; *mede madang* H H(B₁) ‘meth’; *büte bitang* H ‘beute’; *līd lidang* Mit. [obok inf. *lidyôt* H, *prilidiôt* Mit.]; *beden* 1. sg. praes. *beddang* P. S. ‘ich bitte’; -*e* ← -*ě* loc. sg. fem. *no gigla* H H(B₁) [obok nom. sg. *giglia* H H(B₁)] i t. p.

§ 32. Dalszym zjawiskiem spółgłoskowym, które trzeba przypisać specjalnym warunkom fonetyczno-akustycznym, jakie zachodziły przy zapożyczeniu, jest opuszczanie nagłosowego *h* w wyrazach zapożyczonych. Np. *hopen opam* H H(B₁B₂) ‘ich hoffe’; *herdal ardōl* Pf.; *hamer omār* Pf., *omār* H H(BB₁) ‘hammer’; *hōwel ewōdl* H H(B₁); dn. *haof’k oofka* Bauc. ‘habicht’; *here err* H(A) ‘herr’; *hegen (n)egat* Pf. *aggoy* H ‘er hegt’; *hen en* Pf P. S. ‘hin’; *haten otagīm* H H(BC) ‘er hasst ihn’; *hagen ogaīssa* H ‘es behagt’; *hardemand ardemond* H

¹⁾ Por. A. A. Schachmatow, „Wie im Kleinrussischen die Palatalisation der Konsonanten vor *e* und *i* verloren ging“. Arch. f. slav. Phil. XXV. 222 — 238; na str. 237—8 uwagi dotyczące języka połabskiego.

'december'; halen *olia* HH(C) 'er holt'; halter *olter* H; hamel *omel* Do.; hore acc. sg. *oröng* An. 'hure'; hastig *aste* H(B₁); hêl *elîba* H, *elîwa* H(BB₂C) 'ganz'; her *êhr* Pf.; Hans *oans* H H(B₁B₂C), *ansa dan* Do. 'Johannistag'; hengst *engst* Pf. i t. p. W pewnej ilości wypadków *h-* wypisano: hêl *hîle* P. S. [*eliwa* H]; her *her* An., *har* P. S.; hagen *hogayssa* H(B₁) [*ogaîssa* H]; hake *hacke* Pf.; halen *holio* P. S. H H(B₁) [*olia* H H(C)]; heu *heu* Pf.; halig *hólya* H 'heilig'.

Zanik nagłosowego *h-* w zapożyczeniach połabskich tłumaczy się tym, że Połabianie *h-* w wyrazach dolnoniemieckich nie słyszeli, gdyż było ono bardzo słabo wymawiane, a nadto była to głoska zupełnie obca ich językowi. Wskutek tego wprowadzali w tych wypadkach nagłos wokaliczny, a wymienione odstępstwa od tej zasady polegają wyłącznie na wpływie pisowni niemieckiej.

Brak nagłosowego *h-* jest jedną z nielicznych właściwości, którą po swych połabskich przodkach odziedziczyli dzisiejsi Niemcy mieszkańcy „Wendlandu“. Zwrócił na to uwagę Mithoff w znanym liście do Schradera (por. Rost, str. 48). Rost przytacza dalej uwagi jakiegoś nieznanego autora dotyczące tego przedmiotu, zamieszczone w „Hannöwersche Gelehrte Anzeigen“ z 1751 r., a także uwagi Juglera i Grawenborsta z „Hannöwersche Magazin“ z 1817 r. (Rost, str. 49 — 50, uwaga 2). O tym samym wspomina też Ernest Muka w swej pracy: Szczałki języka połabskiego Wendów lüneburskich (MPKJ I. 316 — 7, przypisek.).

§ 33. Słotwórczą i morfologiczną stroną zapożyczeń dolnoniemieckich w połabskim szczegółowo zajmować się tu nie będziemy, gdyż przekracza to ramy tej pracy, która ma być głównie środkiem pomocniczym przy badaniu fonetyki połabskiej. Na jedno tylko pytanie trzeba choć krótko odpowiedzieć: pod jakie morfologiczne kategorie połabskie podciągano wyrazy zapożyczone z dolnoniemieckiego. Zagadnienie to ma tę wartość dla gramatyki połabskiej, że wskaże, które kategorie morfologiczne były w języku połabskim najbardziej żywotne w chwili, gdy najwięcej przyjmowano obcych wyrazów.

Chodzi tu przede wszystkim o dolnoniemiecko-połabskie „voces hybridae”; wyrazy zapożyczone bez zmiany nie przedstawiają pod tym względem interesu. Materiału całego przytaczać tu nie będę (jest on zawarty w poprzednich rozdziałach tej pracy, głównie w § 25 b), scharakteryzuję tylko najważniejsze kategorie.

1) Rzeczowniki. a) Rzeczowniki, zakończone w dolnoniemieckim w nom. sg. na *-e*, podciągnięto w połabskim pod typ tematów na *-a* bez względu na ich rodzaj gramatyczny w dolnoniemieckim (por. § 25 b 2); po części też pod typ tematów na *-y*: *rache rascháy* H; *süre saurèy* Pf.; *gurke gursschey* Pf., *gürtgey* H H(B₁) i t. p. Liczbę mnogą tworzy się zwykle normalnie; niekiedy także tak jak od dawnych tematów na **-y*, np. *klangwóy* H; *made motteway* H H(BB₁B₂C) 'muete' i t. p., pominawszy formę *büchwóí* Pf., *büchwa* P. S., *bukwóy* H 'buch', która zachodzi i w innych językach słowiańskich.

b) Rzeczowniki dolnoniemieckie zakończone w nom. sg. na spółgłoskę traktowane są rozmaicie. Wielozgłoskowe weszły do języka połabskiego jako męskie tematy na *-o*. por. np. rzeczowniki z sufiksami *-er -el -en* (§ 10 b, § 25 b 1) i t. p. Jednozgłoskowe albo przeszły do połabskiego tak samo jako męskie tematy na *-o*: *tîd teid* H H(B₁); instr. sg. *mohltîtgam* H H(B₁B₂C) 'mahlzeit'; *sâd sôt* H 'saat' i t. d., albo podciągnięto je pod tematy na *-a*: *disk deiskó* H H(B₁) 'tisch'; *schûm schümo* H H(BB₁) 'schaum'; *wîk weika* H H(BB₂C) 'stadt', i t. p. Jakimi zasadami się przy tym kierowano, trudno dociec; w każdym razie jest rzeczą widoczną, że dolnoniemiecki rodzaj gramatyczny nie był tu decydujący.

2) Przymiotniki zapożyczano, ogółem biorąc, bez zmian szczególnych, dodając tylko zakończenia połabskie. Niekiedy otrzymują one sufiksy na wzór rodzimych, np. *rik riggota* H H(C) 'reich', pod wpływem rodzimego **bogatz*, nie mówiąc oczywiście o sufiksach, mających znaczenie specjalne, jak np. **-ovz* (possess.): *tortgîva gôptgî* H H(B₁), dn. *törkapp'l* 'kuerbiss' i t. p.

3) Zapożyczone czasowniki podciągano z reguły pod typ klasy III. B. (Leskien), tworząc infinitivus na *-at*, np. *beteren*

bédrat H; *laden lodôt* H H(C); 1. sg. praes. na *-am*: *hopen opam* H HB₁B₂) 'ich hoffe', lub na *-a*: *beddang* P. S. 'ich bitte'; 3. sg. praes. na *-aje*: *dörstjoje* P. S. 'er duerstet' lub na *-a*: *hêten hîtia* H 'er heisst' i t. p. (por. zresztą § 25 b 4). Podciąganie pod inne typy, np. kl. II: 3. sg. praes. *dêgen degna*, Pf. *dagne* P. S. 'taugt', jest bardzo rzadkie.

§ 34. O chronologii dolnoniemieckich zapożyczeń w języku połabskim bardzo niewiele da się powiedzieć pewnego. Że jakieś różnice chronologiczne między nimi zachodzą, to niewątpliwe: zapożyczanie tak wielkiej ilości wyrazów musiało trwać czas dłuższy. Brak nam jednak pewnych kryteriów co do tego, które zapożyczenia są starsze, a które nowsze. Właściwie tylko co do dwu grup można twierdzić napewno, że należą do warstwy starszej:

1) Wyrazy zawierające dyftong w miejsce śdn. *î*, np. *tîd* *têd* H H(B₁); *mîl maîllû* Pf., *meilio* H H(B); *wîk weick* P. S., *weytchêj* Pf., *weika* H H(B₁B₂C), por. § 14 b.

2) Wyrazy zawierające dyftong w miejsce śdn. *û*, np. *krûce krautzô* H H(B₁); *mûre maurio* H H(B₁B₂C), por. § 18 b.

Wyrazy te zostały widocznie zapożyczone w czasie, gdy odpowiednie rodzime samogłoski połabskie *i* i *u* nie były jeszcze dyftongami, następnie zaś wraz z nimi odbyły proces dyftongizacji. Później zapożyczane wyrazy dolnoniemieckie z tymi samymi samogłoskami zmiany tej nie wykazują.

Do pewnego stopnia jako kryterjum chronologiczne mogłaby też służyć niepalatalność spółgłosek przed samogłoskami przednimi, mimo że znajdowały się w warunkach powodujących normalnie palatalizację, t. j. po śdn. samogłoskach szeregu przedniego (por. § 31). Wartość dowodowa tego zjawiska upada jednak, jeśli się zważy, że język połabski wogóle nie znał kombinacji: spółgłoska palatalna + samogłoska przednia. Fakt ten mógł spowodować, że w wyrazach zapożyczonych, zawierających taką grupę, automatycznie niejako przeprowadzano odpowiednią zmianę, aby wyraz zapożyczony dostosować do ogólnych zasad fonetyki połabskiej. Dostosowania takie znane są w zapożyczeniach wszystkich języków.

§ 35. Co do czasu, w jakim najwięcej obcych wyrazów we-

szło do języka połabskiego, niejakięj orientacji dostarczają nam wyrazy wykazujące takie zjawiska fonetyczne dolnoniemieckie, których chronologia w śdn. jest ustalona. Na fakty te zwracaliśmy uwagę w poprzednich rozdziałach, wystarczy tu zatem tylko je zestawić. Należą tu:

1) Ścieśniona wymowa śdn. *ê* odpowiadającego starosaskiemu *eo io*, która znalazła wyraz w pisowni połabskiej jak: *dîf* H H(B₁) ← śdn. *dêf* (por. § 12 a). Ślady jej spotyka się w pisowni zabytków śdn. z końca wieku XIII i początku wieku XIV.

2) Dyftongizacja śdn. *ô* odpowiadającego ogólnogiermańskiemu *ô* w wyrazach np. śdn. *krôg krauk* H 'krug, wirts-haus' (por. § 9), której ślady w śdn. ukazują się w początkach wieku XIV.

3) Dyftongizacja śdn. *ê* odpowiadającego giermańskiemu *ai* w wyrazach, jak śdn. *bôkwête bûkweît* H H(B₁) 'buchweizen', (por. § 12 b), która ukazuje się w śdn. począwszy od wieku XIV.

4) Dyftong w wyrazach zawierających śdn. połączenie *ûw* np. śdn. *trûwe dreywa* H H(BB₁B₂C) 'traue' (por. § 18 a). Przejście *ûw* ⇒ *ouw* ukazuje się w śdn. w połowie wieku XIV. Nie jest jednak rzeczą pewną, czy nie chodzi tu o zjawisko połabskie.

5) Dyftong w miejscu śdn. *ô* w wyrazach, jak *flôte fleitô* H H(B₁C). W śdn. zmiana ta ukazuje się w początkach wieku XV (por. § 7).

6) Również w tym samym czasie, w początkach wieku XV, rozpoczyna się w zabytkach śdn. systematyczne mieszanie znaków dla długiego *a* i *o* (por. § 3), a także:

7) Używanie znaku *a* dla długiego *e* (por. § 11. I 2), co dowodzi, że brzmienia te były wówczas do siebie bardzo zbliżone. Dwa ostatnie zjawiska znalazły wyraz w bardzo wielu zapożyczeniach połabskich.

Na podstawie tych dat można w przybliżeniu ustalić „terminus a quo“ dla zapożyczeń połabskich z dolnoniemieckiego. Przypada on mniejwięcej na przełom wieku XIV i XV. W tym czasie zaczęło się masowe przenikanie wyrazów dolnoniemieckich do połabskiego słownika; pojedyncze wyrazy zapożyczano z pewnością i dawniej.

Spis wyrazów zapożyczonych.

Wyrazy podaję w zrekonstruowanej formie połabskiej; przy każdym dodaję określenie jego formy gramatycznej przy pomocy ogólnie przyjętych skrótów; liczby oznaczają strony, na których odnośne wyrazy zostały omówione. Co do transkrypcji, to pewna niekonsekwencja zachodzi tylko w oznaczaniu spalatalizowanych spółgłosek tylnojęzykowych, które piszę raz przez *k, g* to znów przez *t, d*; stosuję się w tym względzie do pisowni zabytków, które w wyrazach zapożyczonych używają obu sposobów, chociaż w rodzimych piszą stale *t(y), d(y)* dla oznaczenia spalatalizowanych *k, g*. Poza tym objaśnienia wymaga tylko znak *æ*, który oznacza samogłoskę zredukowaną, kontynuującą w połabskim w pozycji poakcentowej wszystkie samogłoski prasłowiańskie z wyjątkiem nosowych; w zapożyczeniach zachodzi ona oczywiście przede wszystkim w słowiańskich elementach morfologicznych dodawanych do pni dolnoniemieckich.

afstōræl praet. sg. masc. 274, 278, 305. *áget* inf. 282, 307, *agója* 3 sg. praes. 282, 283, 298, 307. *aĭ* nom. sg. 290. *áitæ* nom. sg. 290. *altitáj* adv. 286, 287, 298, 305. *ámman* nom. sg. 274. *anjíl* nom. sg. 275, 281, 295. *Ans* nom. sg. 293, 308. *ánsæ* gen. sg. 275, 308, *ánskæ* gen. sg. 275. *antvardól-sq* praet. sg. masc. 277. *ur* adv. 282, 283, 293. *ardemont* nom. sg. 307. *ardól* adv. 292, 307. *asól* nom. sing. 280, 283, 295, *(no)asllæ* loc. sg. 295. *ástæ* adi. 307.

báda 1 sg. praes. 282, 307, 309, *badója* 3 sg. praes. 282, 291, 298, 304, *báda* 3 sg. praes. 282, 307. *balája* nom. sg. 275. *ban* nom. sg. 292, *(no) bânæ* loc. sg. 293. *bárvín* nom. sg. 292. *bat* nom. sg. 277, 292. *béctæ* adv. 292. *bedúðæ* 3 sg. praes. 287, 288, 304. *bek* nom. sg. 282. *ber* nom. sg. 294. *bétrat* inf. 282, 298, 300, 305, 309. *béttak* nom. sg. 295. *(voĭ)bidæt* inf. 284, 292, 304, *bidól* praet. masc. sg. 284, 304. *bigráft* nom. sg. 274, 302. *blijója* 3 sg. praes. 285, 304. *blóvæ* adi. 275, 301, [*blóæ* 301]. *blóvæ* nom. sg. 291, 296. *bodán* nom. sg. 277. *bólæ* nom. sg. 293. *borgól* praet. masc. sg. 277. *bórstæ* nom. sg. 277, 297. *borš* nom. sg. 292. *bo(s)sel* nom. sg. 281, 302. *bóven* adv. 277, 292. *bōĭfl* nom. sg. 278, 295. *bōrgír* nom. sg. 295. *bōzæ* adi. 302. *brandevtina* nom.

sg. 285. *bréda* adi. 284. *bringója* 3 sg. praes. 285. *brodó* nom. sg. 276, 297. *brok* nom. sg. 275, *brołá* plur. 303. *bródegam* nom. sg. 278, 295, 298, 300, 307. *brúder* nom. sg. 279, 281, 291, 299, 300. *brüderskə* nom. sg. 299. *brük* nom. sg. 288. *brüka* nom. sg. 287, 296, 300, [*brüga* 300]. *brük(h)óza* nom. sg. 279, 296. *brükót* inf. 288, 297, *brükója* 3 sg. praes. 288, (*så*)*brükónə* part. praet. pass. 298. *brüt* nom. sg. 287. *büntə* adi. 287, 306. *bükvójt* nom. sg. 279, 285, 311. *bükvóitə* adi. 279, 280, 285. *bükvə* nom. sg. 309, *bükvó* nom. plur. 279, 309. *bús(s)* nom. sg. 287, 294, 296. *bütq* acc. sg. 287, 307. *büvót* inf. 288, 297, 301, *büvónə* subst. verb. 288.

citirnórdə adi. 277, 292.

dagíl nom. sg. 281, 295. *daískó* nom. sg. 286, 300, 305, 309. *daglíta* adi. 277. *dágnə* 3 sg. praes. 310. *del* nom. sg. 284, 291, 293. *demütixə* adi. 279. *denkót* inf. 280, 297, 305. *dif* nom. sg. 284, 291, 292, 293, 301, 311. *dixtója* 3 plur. praes. 285, 305. *dik* nom. sg. 285, 291. *dingəs* 2 sg. praes. 285, 292, *din-gónə* subst. verb. 285. *dinónə* subst. verb. dat. sg. 284, 304. *dóga* 3 sg. praes. 278, 292. *dox* con. 277. *dol* adv. 291. *doró* nom. sg. 297. *dot* nom. sg. 278, 279. *dóta* adi. 278, 279, 300. *dörstója* 3 sg. praes. 278, 305. 309. *dráta* adi. 275. *dráuda* adv. 290. *Dréves* nom. sg. 284, 307. *drístə* adi. 286, 291, 300. *drógə* adi. 278. *drüvó* nom. sg. 288. *dumpó* nom. sg. 287, 292, 297, [*dúmpə* 297], *dúmpalái* praet. masc. plur. 306. *dúldixə* adi. 287. *Dúmas* nom. sg. 294, 302. *ďál(l)* nom. sg. 298. *degen* praep. 282, 295.

éla adi. 308. *elúve* adi. 284, 307, 308. *en* adv. 280, 307. *enkst* nom. sg. 280, 308. *én(n)ip* nom. sg. 280, 295. *er* nom. sg. 295, 307, 308. *erlőza* 2 sg. imper. 278, 302. *erlíta* adi. 294, 295. *erója* 3 sg. praes. 294, 304. *érq* acc. sg. 282, 294. *érsta* numer. ord. 284, 296. *étə* 3 sg. praes. 284, 292, 304, 310, *etónə* subst. verb. 304.

fáder nom. sg. 276, 281, 301. *fárba* nom. sg. 301. *farbidól* praet. sg. masc. 284, 304. *farbót* nom. sg. 283, 301. *fardedijót* inf. 284, 297, 304. *fardál* nom. sg. 280, 283, 292, 296. *farklogó* 3 sg. praes. 301. *farföra* 2 sg. imper. 283, 301. *farsökə* 3 sg. praes. 275, 284, 301, *farsúkəl* praet. sg. masc. 279, 284. *farstója*

3 sg. praes. 284, 301. *fartáræl* praet. sg. masc. 284, 304. *fártvak* nom. sg. 292. *fidéræ* nom. sg. 293, 296, 307. *fastelóven* nom. sg. 274, 275. *fláita* 1 sg. praes. 278, *flaitónæ* subst. verb. 278. *fláitæ* nom. sg. 301. *flaitó* nom. sg. 278, 297, 301, 311. *flitæ* adi. 285, 286, 301. *folné* plur. 275, 281, 291. *folš(h)áitæ* nom. sg. 293, 304. *fof* nom. sg. 291. *fraidæ* adi. 290. *frevelajæcæ* part. praes. act. 281, 282, 287. *fri* adi. 285, 301. *frijól* praet. sg. masc. 285, 301, *frijónæ* subst. verb. 285. *frišæ* adi. 305. *frizæ* adi. 284, 291. *frizó* nom. sg. 305. *fründi* plur. 287, 301. *fründlitæ* adi. 287. *fúlæ* adi. 288, 296, 301. *fúdár* nom. sg. 280, 296, 301. *fúdræt* inf. 291, 293, 298, 301, *fúdróje* 3 sg. praes. 293.

galó nom. sg. 300, *galé* plur. 294. *gánæm* 1 sg. praes. 295. *gélæ* adi. 283. *gelt* nom. sg. 280. *gigle* nom. sg. 286, 304, (no) *gigle* loc. sg. 307. *gicæ* adi. 285, 286. (g) *lávæ* nom. sg. 276, 296, 297, 306, obok *glóvó* nom. sg. 275, 276, 297, 306. (g) *kúk* nom. sg. 287, *glúkó* gen. sg. 287. *gaklár* nom. sg. 280, 292, obok *góklar* nom. sg. 279. *gráip* nom. sg. 286, *gráipóij* plur. 286. *grénsæ* nom. sg. 296, 305, *grotefór* nom. sg. 279, 293. *grótkæ* nom. sg. 279, 292. *grófóje* 3 sg. praes. 279, 306. *grovénsæ* adi. 275, 301. *grovó* nom. sg. 275, 297. *grónæ* adi. 278. *grúllitæ* adi. 287. *gurlái* nom. sg. 287, 292, 303. *gúldán* nom. sg. 280, 287. *gúldónæ* part. praet. pass. 305.

imer adv. 287, 295.

jajár nom. sg. 277, 280, 283, 296. *jostráij* plur. 278, 291. *júngæ* adi. 287.

kaxil nom. sg. 276, 281, 295. *kanhól(sæ)* praet. sg. masc. 304. (voj) *kapunón* part. praet. pass. 274. *kíræ* nom. sg. 301. *klac* nom. sg. 292. *klaiþó* nom. sg. 289, 297, 301. *klangvóij* plur. 309. *kláp(p)æ* nom. sg. 275, 296, 297. *klávar* nom. sg. 281, 293. *klávræk* nom. sg. 281. *klédæt* inf. 284, 298. 304. *klíje* plur. 286. *klíper* nom. sg. 294. *klógó* acc. sg. 275. *klórá* adi. 275, 291. *knavál* nom. sg. 280, 283, 301. *knapóje* 3 sg. praes. 274. *knápsak* nom. sg. 274. *knext* nom. sg. 280, 292, 293. *kobolt* nom. sg. 277. *kokó* nom. sg. 275, *komár* nom. sg. 280, [kómar nom. sg. 275]. *komót* inf. 277, 297, *kómæ* 3 sg. praes. 277, *komóje* 3 sg. praes. 277. *kortál* nom. sg. 292, 298. *kortó* nom. sg. 290, 292, *kortvóij* plur. 290. *kortvítæ* nom. sg. 286, 291, 293. 304. *kóter* nom. sg. 281, 294. *krangil* nom. sg. 281, 295. *krankæ* adi. 275. *kraucó*

nom. sg. 289, 297, 310. *krauk* nom. sg. 279, 300, 311. *kravdt* nom. sg. 281, 283, *kravdt* plur. 281. *krūdāv* nom. sg. 285, 304. *krik* nom. sg. 293. *kriǵír* nom. sg. 281. *kriǵót* inf. 286, 297, 304, *kriǵól* praet. sg. masc. 286, 304. *krom* nom. sg. 275, 276, 291, (*vå*) *kromé* loc. sg. 276. *krompó* nom. sg. 297. *kröpál* nom. sg. 294. *krūdā* nom. sg. 296. *krūdāv* nom. sg. 305. *krūdóǵə* 3 sg. praes. 305. *kunstlīkə* adi. 287. *kül* nom. sg. 293. *kúlek* nom. sg. 293.

laǵír nom. sg. 281, 295. *laǵb* nom. sg. 279. *láǵar* nom. sg. 285. *lampó* nom. sg. 297. *lásterər* nom. sg. 274. *lazót* inf. 283, 297, 302, 305. *lest* adi. 280. *ludq* acc. sg. 307. *lidót* inf. 286, 297, 304, *lidól* praet. sg. masc. 304. *lífka* nom. sg. 286, 301, *lífka* acc. sg. 301. *līcam* nom. sg. 285, 291, 293, 295, 296. *lik* adv. 286. *likām* adv. 305. *líken* adv. 296. *likót* inf. 297, 305, (*véz*) *líkal* praet. sg. masc. 305. *lí(p)ǵə* nom. sg. 285, 296, 304. *lodó* nom. sg. 275, 297. *lodót* inf. 297, 309. *lómə* adi. 294. *lōxtár* nom. sg. 278 280. (*voj*) *lōšət* inf. 278, 298. *lōzój* 2 sg. imper. 278, 302, 305. *luft* nom. sg. 287, 302. *lumpóǵi* plur. 287.

máda acc. sg. 283, 307. *máde* praep. 283, 293. *madǵút* nom. sg. 279, 283, 291. *mailō* nom. sg. 286, 298, 304, 310, *máǵla* acc. sg. 307. *maǵs(s)ó* nom. sg. 286, 297, 302, 305. *maǵzó* nom. sg. 297, 306, [*mūzə* nom. sg. 306]. *mán(m)ə* nom. sg. 296. *markóǵə* 3 sg. praes. 275. *maǵró* nom. sg. 289, 297, 305, 310, (*vū*) *maǵrónə* part. praet. pass. 305. *mes'tár* nom. sg. 280, 284, 291, *mestró* gen. sg. 281, 290, 291, 305. *mildtə* adi. 285. *modáǵi* nom. sg. 275, *modvóǵi* plur. 275, 300, 309. *moxt* nom. sg. 292, 293. *mol* nom. sg. 276, 291. *mólə* 3 sg. praes. 275, 291, 306, *molónə* part. praet. pass. 294. *móltit* nom. sg. 286, 287, 294, 300, *móltīkam* instr. sg. 291, 300, 304, 309. *mont* nom. sg. 291. *mort* nom. sg. 277, 292. *mótǵ* acc. sg. 276, 294.

naǵélkə nom. sg. 282. *naról(sa)* praet. sg. masc. 282, 304. *nazdūk* nom. sg. 277, 279, 283, 291, 302. *nidónə* subst. verb. 286, 304. *nobár* nom. sg. 275, 280, [*nóber* nom. sg. 275, 281]. *nódix* adi. 279.

oberháǵt nom. sg. 277, 301. *ófkə* nom. sg. 293, 307. *ogaji(-sa)* 3 sg. praes. 275, 307, 308. *ólə* 3 sg. praes. 275, 306, 307, 308. *holǵə* adi. 291, 308. *óltər* nom. sg. 307. *omár* nom. sg. 275,

280, 295, 307. *ómel* nom. sg. 307. *openbór* adv. 275, 277, 291. *ópæm* 1 sg. praes. 277, 292, 293, 307, 309. *opó* nom. sg. 275, 297. *órô* acc. sg. 277. *osó* nom. sg. 291, 293. *otajt-(sa)* 3 sg. praes. 275, 307. *otái* nom. sg. 275, 303. *otír* nom. sg. 281. *ozó* nom. sg. 302. *ozái* nom. sg. 302.

öval nom. sg. 278, 280, 301, 307.

papír nom. sg. 292. *persái* nom. sg. 303. *piñól* praet. sg. masc. 285. *pípa* 3 sg. praes. 285. *pis(s)ót* inf. 297, 302, 305. *plánta* nom. sg. 275. *plóga* nom. sg. 275, 291, [*plogó* nom. sg. 297]. *pókæc* nom. sg. 300. *pol* nom. sg. 275. *pot* nom. sg. 291, *poté* plur. 277. *potót* inf. 297. *pód(d)æ* nom. sg. 296, 300. *prad-stóil* nom. sg. 294. *proféts* nom. sg. 302. *prüpél* nom. sg. 281, 299. *púlver* nom. sg. 281. *púcka* nom. sg. 299.

raddlíta adi. 283, 295. *ragní-(sa)* 3 sg. praes. 283, *ragól* praet. sg. masc. 283. *raixái* nom. sg. 276, 303. *ráizæ* 3 sg. praes. 285. *raizó* nom. sg. 285, 297, 302, 305. *(voi)rákæt* inf. 298, 306, *rakól* praet. sg. masc. 283, 306. *réxtæ* adi. masc. 280, 307, *réxtæ* adi. fem. 280, 305, 307. *ré(n)hæ* nom. sg. 280, 295, 296, 304. *ríf* nom. sg. 286, 291. *(voi)ríxtæl* praet. sg. masc. 285, 305, *rikónæ* adi. 286. *rik* adi. 286. *rítæ* adi. 286, 291. *rikótæ* adi. 304, 309. *(voi)rórdæt* inf. 298, *rodénæ* subst. verb. 275. *rok* nom. sg. 277. *rot* nom. sg. 275, 291. *rótæ* nom. sg. 277. *rován* nom. sg. 275, 280, 296, 301. *rovól* praet. masc. sg. 278. *rozót* inf. 275, 297, 302. *röder* nom. sg. 281. *rump* nom. sg. 287. *rúntæ* adi. 287. *rúðæ* nom. sg. 288, 206. *rúka* 3 sg. praes. 288. *rúkelbúskæ* nom. sg. 287. *rüümó* nom. sg. 288, 297. *rütó* nom. sg. 287. [*rútæ* nom. sg. 296], *rúzæ* nom. sg. 296, 302.

(ai)sagón part. praet. pass. 298. *sajdé* nom. sg. 290, 302. *salót* nom. sg. 274, 292, 293, 302. *sánæ* nom. sg. 283, 302. *sár(æ)* adv. 283, 302. *sauráj* nom. sg. 289, 302. *sauräv* nom. sg. 302. *sélæ* nom. sg. 291. *sélsap* nom. sg. 295. *sélsaft* nom. sg. 280, 302. *sípäv* nom. sg. 304. *slamár* nom. sg. 280. *sláp(æ)* 2 sg. imper. 302, *slápól* praet. sg. masc. 283. *slogáj* nom. sg. 275. *smácæ* adi. 291. *smádæ* nom. sg. 282. *smádæ* gen. sg. 304, [*smadó* gen. sg. 304]. *smadólja* 3 sg. praes. 283, 304, *smádæ* 3 sg. praes. 283, 304. *smítæ* adi. 287. *snúder* nom. sg. 281, 286, *snúdfæ* gen. sg. 281, 305. *snúder* nom. sg. 281, 295. *snok* nom. sg. 275, 291.

sojáǰ nom. sg. 275. sóikəsə 3 sg. imperf. 278. sokó nom. sg. 275, 297, 302, sokvóǰ plur. 275, 302. somélsə nom. sg. 293. sot nom. sg. 275, 291, 300, 302, 309. sotǰv nom. sg. 300. sǒnkə nom. sg. 278, 294, 302. spacifót inf. 304. spars nom. sg. 292. spelman nom. sg. 274, 295. spelǒja 3 plur. praes. 282, 304. spet nom. sg. 291, speló nom. sg. 304. speláǰ nom. sg. 280. spín(n)ə nom. sg. 285, 296. spóden nom. sg. 276, 281. spólkə nom. sg. 278. spǒrót inf. 278, 297, 305. stanǰáǰ nom. sg. 275. steflǒlsə nom. sg. 284, 301. stintə nom. sg. 285. stoǰl nom. sg. 279. stok nom. sg. 277. stol nom. sg. 275, 292, 294. stǒrə 3 sg. praes. 307. stǒrtól praet. sg. masc. 278, 305. strafója 3 sg. praes. 274, 301. stránga nom. sg. 296. strek nom. sg. 291. stret nom. sg. 293. stridǰ gen. sg. 286. stridót(sa) inf. 297, 304, stridǰ 3 sg. praes. 304. stringója 3 sg. praes. 285. strǒle 3 sg. praes. 275. strótkə nom. sg. 291. strotó nom. sg. 275, 297. stund nom. sg. 287. stǔlót(-sa) inf. 305. (zo)sǔlén part. praet. pass. 279. svařól praet. sg. masc. 282, 283, 304. svéfel nom. sg. 281, 282, 295, 301, 302. svengil nom. sg. 280, 281, 302. (voǰ)svétət inf. 282, 291, 298, 304. svǒrə adi. 275, 302.

šamót(-sa) inf. 303, 304, šamó(-sa) 3 sg. praes. 277. šapár nom. sg. 277. šáprəv adi. 277, 302. šarpésə adi. compar. 275. šelǒstə adi. 291, 304. šelpó nom. sg. 305. šemál nom. sg. 280, 282. šenkír nom. sg. 280. šenkót inf. 280, 297, 305. šervóǰ plur. 283. šikól praet. sg. masc. 285, 302, 306 šinót inf. 285, 297, 304. šintáǰ nom. sg. 285. šipeldáǰ nom. sg. 303. šiper nom. sg. 281, 295. šlaxtót inf. 274, 297, 302. šmakója 3 sg. praes. 283, 303, šmákə [smákə] 3 sg. praes. 303. šobé plur. 277, 302. šodó nom. sg. 275, 297, 302. šólkə nom. sg. 275, 291, 302, 303. šolló nom. sg. 297, 306. šopó nom. sg. 300. šópət inf. 298, 302, 303, šopónə part. praet. pass. 302, 303, [šópən part. praet. pass. 291]. šrekól(sa) praet. sg. masc. 306. šribót inf. 286, 297, 304. šribója 3 sg. praes. 286, 304. šrivár nom. sg. 280, 301, 303. šukára nom. sg. 302. šúnhə 3 sg. praes. 288, 305. šúmó nom. sg. 287, 288, 297, 309. šú(p)já nom. sg. 296, 305. šurót inf. 288, 297, 302, 305, šuról praet. sg. masc. 287. švódǰ acc. sg. 275.

tabártnə nom. sg. 283. talér nom. sg. 283. taǰt nom. sg. 286, 300, 310, taǰdǰ gen. sg. 300, 305. tal nom. sg. 274, 295.

tařót inf. 297, 283, 304. *tobál* nom. sg. 280. *tobólai* nom. sg. 303. *tol* nom. sg. 277. *tón(n)ə* nom. sg. 296, 297. *tork* nom. sg. 277. *torcái* nom. plur. 277. *torn* nom. sg. 277, 292, (*vå*) *tórna* loc. sg. 292. *tórna* nom. sg. 292. *torkúva* adi. 309. *tólka*, [*túlka*] nom. sg. 296. *tráiva* nom. sg. 289, 296, 297, 300, 311. *tráivna* adi. 300. *tráivja* 3 sg. praes. 289, 300. *trepói* nom. sg. 280. *tráva* adi. 287, 296, 301. *tüdlót* inf. 287, 297, 304, *tüdl* praet. sg. masc. 287. *tüdoi* nom. sg. 287. *tüdv* nom. sg. 287. *tüšöl* praet. sg. masc. 288. *tadál* nom. sg. 303. *ladó* nom. sg. 283, 297, 303, 304. *taglt* plur. 281, 283, 303. *táizar* nom. sg. 285, 303. *tarl* nom. sg. 283, 292, 293, [*táral* nom. sg. 283, 303]. *tél(ler)* nom. sg. 280, 281, 295. *tívit* nom. sg. 295, 296. (*voj*) *tízat* inf. 284, 298, 305. *tödröt* inf. 278, 295, 298, 305, *tödröja* 3 sg. praes. 278, 295, 305. *tödröl* praet. sg. masc. 305. *töter* nom. sg. 281, 295, 303. *tötrek* nom. sg. 281, 292. *töster* nom. sg. 278, 281, 303. *tüzán* nom. sg. 280, 287, 296. *tüzán* nom. sg. 296.

un coni. 287. *unnúta* adi. 287.

váika nom. sg. 286, 297, 309, 310. *váitái* nom. sg. 286, 310. *vaxtója* 3 sg. praes. 274. *vardót* inf. 283, 297, 301. *varó* nom. 283, 297, 305. *varóji(-sa)* 3 sg. praes. 283, 304. *vart* nom. sg. 283, 292, 294, 301. *vartúva* adi. 283. *varólai* praet. plur. 280, 284, 305. (*vå*) *vélta* loc. sg. 284. *vikól* praet. sg. masc. 285, 301, 305. *vilkahól* praet. sg. masc. 277. *viñas* 2 sg. praes. 285, 304. *vinól* praet. sg. masc. 285. *vinik* adv. 293. (*voj*) *víza* sg. praes. 286, 301, 305. *vizer* nom. sg. 281, 286, 296, 301, 302. *vol* adv. 277. *vóna* 3 sg. praes. 275, 291, 301, *vordója* 3 sg. praes. 292. [*vórdə* 3 sg. praes. 293]. *vorst*, *vorstó* nom. sg. 277. *vörplə* nom. sg. 278, 305. *vündrója* 3 sg. praes. 292.



~~92981 II~~